

Dr. sc. Zilha MASTALIĆ KOŠUTA

*Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti
i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu
E-mail: zilha.mastalic@gmail.com*

1.01 Izvorni naučni rad/Original scientific article
UDK/UDC: 94:355.4(497.6 Sarajevo)"1992/1995" (093)
DOI: <https://doi.org/10.52259/historijskipogledi.2023.6.9.312>

SNAJPERSKO DJELOVANJE U SARAJEVU U PERIODU OPSADE 1992-1995.

Apstrakt: *Prostor Sarajeva početkom aprila 1992. godine bio je nasilno podijeljen. Jedinice 4. korpusa 2. vojne oblasti Jugoslovenske narodne armije (JNA), oružane snage koje su bile okupljene i podržavale Srpsku demokratsku stranku (SDS) kao i mnogi domaći i strani dobrovoljci i plaćenici zauzeli su strateške pozicije u i oko Sarajeva. Otvorena oružana agresija započela je nakon što je Bosna i Hercegovina priznata kao međunarodna nezavisna država. Sarajevo je nakon toga blokirano i stavljeno pod opsadu skoro četiri godine. Nakon djelomičnog povlačenja JNA iz Bosne i Hercegovine, 2. vojna oblast JNA transformirala se u dio Vojske Srpske republike Bosne i Hercegovine (VSR RBiH), od avgusta 1992. pod nazivom Vojska Republike Srpske (VRS). Transformacijom je 4. korpus JNA postao Sarajevsko-romanijski korpus (SRK) VSr RBiH.*

Navedene snage su u periodu četverogodišnje opsade Sarajeva, u cilju kontrole nad Sarajevom, vršile „koordiniranu sistematsku i dugotrajnu kampanju granatiranja i snajperskog djelovanja” radi „ubijanja, sakaćenja ranjavanja i terorisanja civilnog stanovništva Sarajeva”. Pored artiljerijskih napada, koji su bili najrasprostranjeniji način kojim su ubijani stanovnici Sarajeva, drugi čest način ubijanja bili su snajperski napadi. Snajperista jasno vidi svoju žrtvu i ubija je s namjerom. Stanovnici Sarajeva bili su namjerne žrtve snajperskih napada i nigdje nisu bili sigurni.

Bez vode, električne energije, plina i drugih egzistencijalnih potrepiština, stanovnici su svakodnevno vodili borbu za goli opstanak. Bila je to danonoćna borba za preživljavanje. Okrutna pojedinačna i masovna ubistva civila, među kojima i ona nad najmlađim stanovnicima, potom svakodnevno ranjavanje, teroriziranje, povrede psihičkog integriteta, protivpravne radnje i drugo, predstavljaju dio zločina koji su izvršeni nad stanovnicima Sarajeva u periodu 1992-1995. godine.

Vodeći se primarno presudama i dokumentima Međunarodnog suda za ratne zločine u Den Haagu kao i drugim relevantnim arhivskim dokumentima te izjavama i ekspertizama stručnjaka, autorica u radu prikazuje šta je značila

kampanja snajperskog djelovanja. Vrlo važan dio jeste i prikaz i opis vrsta oružja koje je korišteno u takvom djelovanju kao i opis lokaliteta i dijelova grada sa kojih se najčešće snajperski djelovalo. Na osnovu tih podataka vrlo jasno se može vidjeti kako je izgledao i svakodnevni život stanovnika u gradu pod opsadom.

Organizacija obuka snajperista kao i mjesta gdje su obuke obavljane i na koji način također su jedan od bitnih dijelova rada. Potražnja i doprema snajperskog naoružanja i municije Sarajevsko-Romanijskom korpusu kao i identiteti snajperista ali i angažovani plaćenici i dobrovoljci iz drugih zemalja, dijelovi su rada koje autorica prezentira.

Na primjerima žrtava snajperskog djelovanja, primarno ubistvima djece, jasno je da je cilj neprijatelja bio da se civili ubijaju s namjerom, direktno i ciljano. U ovom dijelu hronološkim redom prikazane su dosada istražene i identifikovane maloljetne žrtve snajperskog djelovanja kao i okolnosti ubistva. Kao jasan pokazatelj da je namjera snajperskog djelovanja bila njihovo ubistvo ili teško ranjavanje uz trajne posljedice, pokazuju i dijelovi tijela koja su pogađana, a to su vrlo često glava, predio oko srca, stomak, pluća.

U završnom dijelu rada naglasak je na procesuiranju i neprocesuiranju odgovornih osoba za zločine izvršene snajperom, pred domaćim i međunarodnim sudovima. Iako postoje nepobitni dokazi o snajperskom ubijanju stanovnika Sarajeva, protiv odgovornih se vrlo malo ili nikako ne podižu optužnice. Direktni izvršioc – snajperisti, koji su s namjerom ubijali stanovnike Sarajeva, još uvijek nisu izvedeni pred lice pravde i osuđeni za zločin.

Ključne riječi: *Sarajevo, opsada, 1992-1995, snajpersko djelovanje, snajperski napadi, snajperisti, obuke, naoružanje, SRK, VRS, civili, djeca, ubistva s namjerom, procesuiranje, neprocesuiranje, ICTY.*

SNIPER ACTION IN SARAJEVO DURING THE SIEGE PERIOD 1992-1995.

Abstract: *The area of Sarajevo at the beginning of April 1992 was violently divided. Units of the 4th Corps of the 2nd Military District of the Yugoslav People's Army (JNA), the armed forces that were gathered and supported the Serbian Democratic Party (SDS) as well as many local and foreign volunteers and mercenaries occupied strategic positions in and around Sarajevo. Open armed aggression began after Bosnia and Herzegovina was recognized as an international independent state. After that, Sarajevo was blocked and put under siege for almost four years. After the partial withdrawal of the JNA from Bosnia and Herzegovina, the 2nd Military District of the JNA was transformed into a part of the Army of the Serbian Republic of Bosnia and Herzegovina (VSR RBiH), from August 1992 under the name of the Army of the Republika Srpska (VRS). Through the transformation, the 4th Corps of the JNA became the Sarajevo-Romanian Corps (SRK) VSr RBiH.*

In the period of the four-year siege of Sarajevo, in order to control Sarajevo, the said forces carried out a “coordinated systematic and long-term campaign of shelling and sniping” in order to “kill, maim, injure and terrorize the civilian population of Sarajevo”. In addition to artillery attacks, which were the most widespread way in which the inhabitants of Sarajevo were killed, another frequent way of killing was sniper attacks. The sniper clearly sees his victim and kills him with intent. Residents of Sarajevo were intentional victims of sniper attacks and were not safe anywhere.

Without water, electricity, gas and other necessities of life, the residents fought a daily struggle for bare survival. It was a day and night fight for survival. Cruel individual and mass murders of civilians, including those of the youngest residents, followed by daily wounding, terrorizing, violations of psychological integrity, illegal actions and others, are part of the crimes committed against the inhabitants of Sarajevo in the period 1992-1995. years.

Guided primarily by the verdicts and documents of the International Tribunal for War Crimes in The Hague, as well as other relevant archival documents and the statements and expertise of experts, the author shows in her work what the sniping campaign meant. A very important part is the display and description of the types of weapons that were used in such operations, as well as the description of localities and parts of the city from which snipers were most often used. Based on these data, it is very clear to see what the daily life of the inhabitants of the city under siege looked like.

The organization of sniper training as well as the places where the training was conducted and in what way are also important parts of the work. The demand and delivery of sniper weapons and ammunition to the Sarajevo-Romania Corps, as well as the identities of the snipers, as well as hired mercenaries and volunteers from other countries, are parts of the work presented by the author.

Based on the examples of the victims of sniping, primarily the killing of children, it is clear that the enemy's goal was to kill civilians with intent, directly and in a targeted manner. In this section, the investigated and identified minor victims of sniper attacks as well as the circumstances of the murder are presented in chronological order. As a clear indication that the sniper's intention was to kill them or seriously injure them with permanent consequences, the parts of the body that were hit, which are very often the head, the area around the heart, the stomach, and the lungs, are also shown.

In the final part of the paper, the emphasis is on the prosecution and non-prosecution of persons responsible for crimes committed by snipers, before domestic and international courts. Although there is irrefutable evidence of sniper killings of Sarajevo residents, very few or no indictments are filed against those responsible. The direct perpetrators - snipers, who killed the inhabitants of Sarajevo with intent, have not yet been brought to justice and convicted of the crime.

Key words: *Sarajevo, siege, 1992-1995, sniping, sniper attacks, snipers, training, weapons, SRK, VRS, civilians, children, murder with intent, prosecution, non-prosecution, ICTY.*

Snajpersko djelovanje

Kampanja snajperskog djelovanja nad civilima u Sarajevu bila je predmet rasprava pred Međunarodnim sudom u Den Haagu (ICTY) u sudskim procesima vezanim za Sarajevo. Konsultovano je više stručnjaka koji su dali preciznija određenja termina "snajpersko djelovanje" u kontekstu postojećih predmeta koja su prihvaćena od strane ICTY-a a koja će se koristiti i u ovom radu. U izvještaju pješadijskog oficira Johna Hamilla, vojnog posmatrača UN-a, snajpersko djelovanje je termin koji se u ratu u bivšoj Jugoslaviji koristi nesistematski i obično se odnosi na gađanje civila iz raznog poluautomatskog ili automatskog oružja (mitraljeza). Izraz je izveden iz činjenice da je izvor vatre obično tako dobro sakriven da ga je teško precizno odrediti. U vojnom smislu, snajpersko djelovanje se provodi u posebne svrhe, pri čemu se ponekad koristi specijalno oružje namijenjeno samo za snajpersko djelovanje. Snajperista u vojnom smislu je neko ko s velike udaljenosti gađa i ubija pojedinačne osobe. Hamill je potvrdio definiciju "snajperskog djelovanja" iz izvještaja pod naslovom "Oružje u bivšoj Jugoslaviji" koji je napisao oficir kanadske vojske Tetsuo Ani.¹ Radilo se zapravo o direktnom gađanju osoba s veće udaljenosti iz bilo koje vrste pješadijskog oružja, kao što su puška ili mitraljez, s nekog skrivenog ili djelomično skrivenog mjesta.² Uobičajena definicija termina "snajpersko djelovanje" obuhvata direktno gađanje neke osobe ili predmeta, što ne uključuje nužno specijalnu pušku.³ Snajpersko djelovanje za koja su se teretili optuženi nisu se svodila samo na incidente počinjene specijalnim snajperskim puškama opremljenim optičkim nišanom.⁴ Vještak ICTY-a Patrick van der Weijden naveo je da pojam snajperista označava skrivenog strijelca koji puca na svakoga ko mu se nađe na nišanu, uključujući žene i djecu. Napravio je i razliku između "običnog snajperiste" i "profesionalnog snajperiste", rekavši kako je ovaj drugi bolje obučan u jednom broju specijalizovanih vještina (poput maskiranja), da ima kvalitetniju opremu i više opreme te da obično djeluju u timu koji čine

¹ ICTY, Predmet IT-98-29-T, Tužilac v. Stanislav Galić, *Presuda*, 2003, par 183, 63.

² *Isto*, par, 182, par 184, 62-63;

³ Oxford English Dictionary (drugo izdanje, 1991.) definira "to snipe" kao "pucati ili otvarati vatru na (ljude, itd.) pojedinačnim hicima, obično iz nekog zaklona i s veće udaljenosti." Collins Shorter Dictionary and Thesaurus (1995.) navodi: "pucati na neprijatelja iz zaklona." u Webster's New Universal Unabridged Dictionary (1996.) piše "pucati na osobe kad se za to pruži prilika s nekog zaklonjenog ili udaljenog položaja". Više u: *Isto*, ICTY, Predmet IT-98-29-T, Tužilac v. Stanislav Galić, *Presuda*, 2003, fn. 312.

⁴ ICTY, Predmet IT-98-29-T, Tužilac v. Stanislav Galić, *Presuda*, 2003. par 183, 62;

strijelac i osmatrač, dok obični snajperista djeluje sam, nema toliko opreme i prošao je mnogo manje obuke.⁵

Snajperisti su vješti u “otkrivanju, osmatranju, prikradanju i neutralisanju ključnih neprijateljskih živih ciljeva ili opreme”. Radilo se o odlično obučanim strijelcima s odličnim borbenim vještinama, sposobnim da neopaženo zauzmu položaj i napuste ga. Njihove mete su od posebno velike važnosti. Angažovani su da bi se iskoristila njihova vještina preciznog gađanja i terenskog iskustva za dolazak i odlazak s položaja. Osnovna oprema snajperista bila je precizna puška s optičkim nišanom a snajperista je usko specijalizovan, odlično obučan strijelac.⁶ Prema Wejdenu u naseljenim mjestima domet je ograničen na prosječno 75 metara, a gađanje s većih udaljenosti bio je moguć samo s dominantnih položaja sa kojih se pružao pogled nadole. Snajperisti su mogli da koriste više vrsta oružja, pa su za veće domete koristili oružje većeg kalibra.⁷ U snajperskom djelovanju SRK je koristio puške koje su imale optički nišan ili se on mogao postaviti a to su najčešće bile puške tipa Zastava M76, potom M84. Korištena je i puška tipa “dragunov” (odnosno njena jugoslovenska verzija M91).⁸

Odbrana optuženog u postupku protiv Stanislava Galića pred ICTY-em osporavala je gore navedene tvrdnje i definisala snajpersko djelovanje kao vatru iz “posebnih pušaka s optičkim nišanom” te kako SRK nije imao takve puške.⁹ Nekoliko svjedoka odbrane optuženog i u predmetu protiv Dragomira Miloševića izjavilo je da SRK nije imao snajperiste i snajpere.¹⁰

Poznato je da su snajperisti u napadima na civile Sarajeva koristili municiju koja je zabranjena međunarodnim konvencijama, poput rasprskavajuće municije (dumdum meci). Gađanje civila takvom municijom dovodilo je do velikih patnji kod žrtava, jer bi se takva municija pri udaru rasprsnula i pravila teške povrede. Snage VRS-a su koristili ovu municiju iz razloga što jedan metak može pogoditi više osoba a iza njih ne ostaje izlazna rupa, te je onemogućavalo koristiti određene metode za određivanje pravca doleta, kao što je provlačenje cijevi kroz rupe.¹¹ Više je slučajeva koji potvrđuju da su snage VRS-a koristile ovu municiju.¹²

⁵ ICTY, br. 0606-3278-0606-3345-BCDT, *Incidenti snajperskog djelovanja u Sarajevu 1994-1994*, autor J. van der Weijden, Izvještaj za predmet protiv Dragomira Miloševića, 2; ICTY, Predmet IT-95-5/18, Tužilac v. Radovan Karadžić, *Presuda*, 2016, par 3618, 1381.

⁶ ICTY, Presuda br. IT-98-29/1-A, Tužilac v. D. Milošević, *Presuda*, 2007, par 109, 38.

⁷ *Isto*, par 110, 38-39.

⁸ *Isto*, fn 285, 27.

⁹ ICTY, Predmet IT-98-29-T, Tužilac v. S. Galić, *Presuda*, 2003, par 182, 62.

¹⁰ ICTY, Presuda br. IT-98-29/1-A, Tužilac v. D. Milošević, *Presuda*, 2007, par 69, 24.

¹¹ ICTY, Presuda br. IT-98-29/1-A, Tužilac v. D. Milošević, *Presuda*, 2007, 94, 95, par 284.

¹² *Isto*, par 345, 346; ICTY, Predmet IT-98-29-T, Tužilac v. S. Galić, *Presuda*, 2003, 113, par 300, 302.

Snajperski napadi

Na mnogim mjestima po Sarajevu, posebno dijelovima glavne gradske saobraćajnice, na kojoj se nalazio i hotel „Holiday Inn” na Marindvoru, stajali su natpisi “Pazi snajper”, što je bio jasan pokazatelj intenzivnih napada na tom području.¹³ Jeremy Hermer, vojni posmatrač UN-a, izjavio je kako je glavna avenija koja se protezala paralelno s rijekom Miljackom od Starog grada prema zapadnom dijelu nazvana “Aleja snajpera”.¹⁴ Često se dešavalo da ubijena osoba leži i više dana, iz straha da je neko pomjeri od novih napada. Napadi su uglavnom vršeni danju, kada su napadači jasno mogli vidjeti da se radilo o civilima. Usprkos tome što su stanovnici Sarajeva život prilagodili napadima, živeći noću, skrivajući se danju, zatvarajući škole, krećući se samo kad je nužno, postavljajući kontejnere kao zaštitu, ipak nisu bili sigurni te su konstantno ubijani i ranjavani. I oklopni transporteri su vrlo često služili kao pokretni štit iza kojeg su se ljudi kretali skrivajući se od snajperskih hitaca.¹⁵

Fotograf John Ashton stigao je u julu 1992. u Sarajevo. O svojim doživljajima u Sarajevu, između ostaloga i o snajperskom djelovanju, svjedočio je u procesima pred ICTY-em. Govorio je o tome da je i sam vidio kako snajperisti pucaju na ljude. Vatru su “otvarali sa Grbavice i pucali direktno na grad, između zgrada, u blizini univerziteta i Holiday Inna i u blizini muzeja”.¹⁶ Vojnici SRK-a na Grbavici rekli su mu da su tu imali svoju liniju fronta i da su odatle pucali na ljude koji su prelazili ulice.¹⁷

O snajperskim djelovanjima svjedočili su pred ICTY-em i norveški novinar Morten Hvaal, kriminalistički inspektor Centra službe bezbjednosti (CSB) Sarajevo-Mirsad Kučanin kao i drugi svjedoci koji su dali slične iskaze.¹⁸ Hirurg Milan Mandilović iz Državne bolnice u Sarajevu rekao je kako je broj civilnih pacijenata primljenih u državnu bolnicu bio najmanje četiri puta veći od broja primljenih boraca.¹⁹

Pripadnici SRK-a granatirali su područja za koja se znalo da se na njima civili sklanjaju od snajperskog djelovanja. Roy Thomas, viši vojni posmatrač UNPROFOR-a u Sektoru Sarajevo, izjavio je kako su “Bosanci koristili zaklonjene rute kako bi izbjegli Aleju snajpera, ali su te rute napadane artiljerijom, što je bio pokazatelj da su tačno njih napadali.” Uočio je da ta praksa pokazuje zašto je broj stradalih bio velik i s obzirom na mali zabilježen broj ispaljenih projektila.²⁰ Sarajlija Fuad Šehbajraktarević izjavio je da su kao zaštita kroz Titovu ulicu bile zgrade, dok je prema Marindvoru bilo otvoreno i zato je

¹³ ICTY, Presuda br. IT-98-29/1-A, Tužilac v. D. Milošević, *Presuda*, 2007, par. 911,

¹⁴ ICTY, Predmet IT-98-29-T, Tužilac v. S. Galić, *Presuda*, 2003, par 229, 81.

¹⁵ ICTY, Presuda br. IT-98-29/1-A, Tužilac v. D. Milošević, *Presuda*, 2007, par 44, 14-15.

¹⁶ ICTY, Predmet IT-98-29-/I, Tužilac v. S. Galić, *Presuda*, 2003, par 228, 80-81;

¹⁷ *Isto*.

¹⁸ *Isto*, par 215, 76.

¹⁹ *Isto*, par 216, 77.

²⁰ *Isto*, fn 448, 79.

opasnije zbog pucanja s Grbavice.²¹ Jacques Kolp, oficir UNPROFOR-a za vezu s ARBiH od marta 1993. do novembra 1994, posvjedočio je da je općepoznato bilo to da je snajperska vatra otvarana s područja Grbavice “iz zgrada na drugoj strani rijeke”.²² David Fraser, predstavnik UNPROFOR-a kazao je da u Sarajevu na području “Aleje snajpera” nije bilo vojnih položaja nego su ulicom prolazili samo civili, koji su bili glavna meta pucnjave:

*Vidio sam kako [...] ljudi pokušavaju prijeći mostove, rijeku u centru Sarajeva, osobito u Novom Sarajevu. Posmatrao sam kako bi zastali i sklonili se iza nekog drveta ili zida, zatim iskočili i potrčali, nakon čega bi uslijedio pucanj. Osmatrao sam glavnu raskrnicu u blizini zgrade Energoinvesta, jednu od najopasnijih raskrnica u cijelom Sarajevu na koju su snajperi neprekidno djelovali. Bilo je to široko, prostrano područje okrenuto prema uglu naselja Hrasno i Grbavica, gdje su se ta naselja presijecala, i bilo je jasno da se tu nalazi snajperski položaj s kojeg je na to područje svakodnevno otvarana vatra.*²³

I novinar Aernout Van Lynden potvrdio je kako je veliki dio puta nazvanog “Aleja snajpera”, kao i trg Marindvor, te raskrznica u blizini Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine bila izložena snajperskoj vatri iz nebodera na Grbavici. Van Lynden je krajem septembra 1992. posjetio stambene zgrade na Grbavici, uz dopuštenje predsjedništva Republike Srpske. Tada je vidio i snajperske položaje na liniji fronta. Odveden je u prostorije u nekoliko zgrada gdje su se nalazile razne vrste vatrenih položaja, između ostaloga i zamračene prostorije gdje su bile snajperske puške uz vreće pijeska, iza otvora u prozorima. Opisao je da su puške imale duge cijevi i teleskopske nišane. Znao je da se radilo o snajperskim puškama. Na podu su bile prazne čahure metaka. Vojnici, koji su nosili uniforme JNA, imali su voki-tokije radi veze s drugim ljudima koji su bili na položajima i na osmatračnicama. Rekao je kako je bilo jasno da je to bilo koordinirano.²⁴ Slične navode potvrdio je i norveški novinar Morten Hvaal koji je pratio sukobe u Sarajevu od septembra 1992. do avgusta 1994. godine. On je uz dopuštenje posjetio četiri nebodera na Grbavici u kojima je vidio i snajperske položaje kao i razne vrste oružja, među kojima i mitraljez M 84 poznatiji kao “sijač smrti”.²⁵ Johna Ashtona su pripadnici SRK-a više puta odveli na položaje na liniji fronta u stambenim zgradama na Grbavici. Pored snajperskih položaja i u prostorijama bilo je “na hiljade i hiljade čahura...”.²⁶

²¹ "Dok ideš kroz Titovu im'o si zaštitu zgrada, čim Marindvor kreneš, gotovo je, Grbavica, puca na snajper, ubi sve živo." ICTY, Predmet IT-98-29-/I, Tužilac v. S. Galić, *Presuda*, 2003, par 229, 81.

²² *Isto*, par 228, 80.

²³ *Isto*, 230, 82.

²⁴ *Isto*, par 238, 86.

²⁵ *Isto*, par 229, par 239, 81, 86.

²⁶ *Isto*, par 240, 87.

Pored Grbavice, postojali su i drugi položaji s kojih su stanovnici Sarajeva gađani: Jevrejsko groblje, Špicasta stijena, stijena "Baba" na sjevernoj padini planine Trebević, Orahov brijeg na Poljinama (odakle su najčešće gađani stanovnici Kobilje glave), pravoslavna crkva na Dobrinji IV (koja je bila u izgradnji i oko koje se nalazila skela), Škola za slijepe u Nedžarićima, na Vracama, iznad Debelog brda, sa krivine na cesti Lukavica-Pale iznad Skenderije²⁷ i drugi položaji koji su bili pod kontrolom SRK-a. Uposlenici MUP-a Centra službe bezbjednosti su nakon reintegracije Sarajeva tokom aprila 1996. pronašli i dokumentovali postojanje većeg broja mitraljeskih i snajperskih položaja i prema Zemaljskom muzeju, Tehničkoj školi, hotelu Holiday Inn, Muzeju revolucije (danas Historijski muzej), Bulevaru Borisa Kidriča (danas ulica Franca Lehara), mostu "Bratstvo-jedinstvo" i dr.²⁸ Iz Zapisnika o uviđajima koji su izvršeni u aprilu 1996. vidljivo je kako su snajperska gnijezda bila smještena na najvišim spratovima, na tavanima sa mogućnošću izlaska na krov ili na najnižim spratovima, i da su to bili najzaštićeniji dijelovi zgrada.²⁹

Snajperisti su najviše djelovali u toku lijepog vremena kada bi građani izašli vani. Gađali su mjesta gdje su se okupljali civili, gađali su ljude na pijaci, u bašti, ispred kuće, u tramvajima ali i u redovima za vodu i hranu. Pucali su i u posude s vodom koje su ljudi nosili. Stanovnici su zbog toga odlazili po vodu kasno noću ili veoma rano ujutro kako bi izbjegli snajpersku pucnjavu.³⁰ Svjedokinja Rialda Musaefendić svjedočila je o tome kako su ubijena dva vozača vozila za hljeb. Vidjela je i metke u veknama hljeba jer su pripadnici SRK-a pucali u kamion koji je razvio hljeb. Stanovnici su prilikom vožnje ili prelaska ulicama to činili veoma brzo, kako bi izbjegli snajpersku pucnjavu.³¹

Zbog psihološkog uticaja koje je to imalo na stanovništvo, tramvaji i ljudi u njima su bili omiljena meta snajperista u Sarajevu. Ljudi su gledali šta se događa s tramvajima: ako su vozili, situacija je bila relativno dobra, a ako nisu vozili, to je značilo da je situacija teška te bi se cijelim gradom proširila jeza.³² Dakle, gađanje tramvaja je imalo veliki psihološki uticaj na grad. S obzirom da je na tramvaje često otvarana snajperska vatra, preduzeće GRAS je pokušalo zaštititi vozače postavljanjem čeličnih ploča iza kojih su sjedili tokom vožnje. Tramvaji su bili laka meta posebno u "Aleji snajpera", naročito na području između Zemaljskog muzeja i Holiday Inna, gdje su tračnice pravile krivinu oblika slova "S". Tramvaji su također bili posebno izloženi napadima kod kasarne "Maršal Tito", na Pofalićima i u blizini hotela "Bristol".³³ Pored odraslih,³⁴ djeca su vrlo često bila meta napada u tramvajima. Jedan od primjera

²⁷ Isto, par 510-585, 210-235; ICTY, Presuda br. IT-98-29/1-A, Tužilac v. D. Milošević, Presuda, 2007, par 908, 300-301.

²⁸ Edin Omerčić, *Sarajevska „Aleja snajpera“*, 18.11.2022, www.historiografija.ba.

²⁹ Isto.

³⁰ ICTY, Presuda br. IT-98-29/1-A, Tužilac v. D. Milošević, Presuda, 2007, par 208, 72.

³¹ Isto, par 209, 72.

³² ICTY, Presuda br. IT-98-29/1-A, Tužilac v. D. Milošević, Presuda, 2007, par 214, 73.

³³ Isto, par 215, 217, 73-74.

³⁴ Više je dokumenata koji to potvrđuju, jedan od njih: ICTY, RBiH, MUP, CSB, Sarajevo, br. 19/05-1, 15.12.1994, *Službena zabilješka u vezi ranjavanja i pogibije u tramvaju*. Tog dana

dogodio se 8. oktobra 1994. kada su gađana dva tramvaja u kojima je ubijeno i ranjeno više osoba. Gađana su i djeca koja su izašla iz tramvaja u blizini Filozofskog fakulteta i zgrade Izvršnog vijeća, kada je ranjeno četvoro djece u dobi između 12 i 14 godina. Djeca su ustrijeljena iz zgrade "Metalka" sa Grbavice.³⁵ Jedan od dječaka koji je pogođen snajperom toga dana bio je Amir Goro. Imao je 14 godina. Nakon toga liječen je u Francuskoj gdje je imao više zahtjevnih operacija. Međutim, posljedice ranjavanja snajperom bile su velike te je preminuo u 28 godini, 29. avgusta 2019. godine.³⁶ Pored gađanja civila u tramvajima, gađani su i civili u autobusima kao i u drugim prevoznim sredstvima.

Obrana Miloševića i Galića pred ICTY-em tvrdila je kako je i ARBiH otvarala snajpersku vatru na bošnjačke civile. Međutim, te tvrdnje su odbačene. General Smith izjavio je kako "niko nije nikada predočio nikakve dokaze da se nešto tako dogodilo".³⁷ Milorad Katić bio je svjedok koji je branio Miloševića i Galića te je rekao da su se "snajperisti ABiH" nalazili u "Crvenoj zgradi" i da su gađali tramvaje koji su se kretali ulicom Zmaja od Bosne. Međutim, nakon što mu je pokazana serija snimaka tog dijela grada, Katić se složio da se iz ulice Zmaja od Bosne, gdje su tramvaji najčešće gađani iz snajpera, ne može vidjeti "Crvena zgrada".³⁸

Opsada Sarajeva, ubijanje civila posebno djece i zločini nad njima spadaju u najteže oblike zločina protiv čovječnosti. U skladu s obavezama koje nameće UN Konvencija o pravima djeteta Ujedinjenih nacija, kao i drugi međunarodni akti koji se odnose na ljudska prava i zaštite civila u oružanim sukobima, osobe mlađe od 18 godina imaju status posebno zaštićenih osoba. Temeljne norme međunarodnog prava nije poštovala VRS, obavezujuće pravne norme, razvijane tokom stoljeća, a posebno najvažniju među njima – zaštitu civila, odnosno zaštitu djece.³⁹

---

povrijeđeno je više osoba u tramvaju dok je Kemal Tanović podlegao povredama. Snajperski hici su došli s Grbavice.

³⁵ ICTY, Presuda br. IT-98-29/1-A, Tužilac v. D. Milošević, Presuda, 2007, par 262, 82.

³⁶ SniperAlley.photo, Snimak ranjavanja, <https://twitter.com/sniperalleyphot/status/1432013471323983879>; Barbara Demick, *Young victim is on the mend in Paris*. O ovom slučaju ali i drugim slučajevima snajperskog djelovanja vidjeti i dokumentarne filmove koje je uradila TV Slovenija: "Krvavi turizem" (<https://365.rtvlo.si/arhiv/mednarodna-obzorja/174900301>) i "Sarajevo, 1425 Days of Horror" (<https://365.rtvlo.si/arhiv/mednarodna-obzorja/174948918>).

³⁷ ICTY, Presuda br. IT-98-29/1-A, Tužilac v. D. Milošević, Presuda, 2007, par 243, 83.

³⁸ *Isto*, par 242, 83.

³⁹ Navedene pravne norme međunarodnog humanitarnog prava zasnivaju se "na vrijednostima koje su temeljne za svako ljudsko biće – na integritetu pojedinca, pravu na život i pravu na zaštitu od straha, boli i nasilja. One stoga vrijede za svakoga, bez obzira na razlike u nacionalnoj pripadnosti, državljanstvu ili vjeri". *Ženevska konvencija o zaštiti civilnih lica za vrijeme rata od 12. avgusta 1949. godine*; ICTY, Tužilac v. D. Milošević, *Sažetak presude*, 2007, 4.

Obuke i potražnja oružja i municije za snajpersko djelovanje

Komanda SRK VRS-a organizovala je posebne obuke za snajperiste. One su se održavale najvećim dijelom u kasarni na Jahorini i Romaniji. Iz jednog od dokumenata pod nazivom „Naređenje za izdvajanje i upućivanje instruktora snajperista na obuku u kasarnu Jahorina”, od 19. januara 1995. može se vidjeti da je Dragomir Milošević izdavao naređenja za obuke. U istoj svrhi je i naređenje od 29. januara 1995.⁴⁰

Na području Crvene stijene, u mjestu Ždrijelo, na Romaniji, organizovana je obuka dobrovoljaca i vojske u rukovanju naoružanjem. Početkom marta 1992. na obuci je bilo oko 100 ljudi, „što u uniformi, što u civilnim odijelima”, među kojima je bio i jedan broj Srba iz Sarajeva. Obuka je trajala oko dvadeset dana, gdje su polaznici najprije vježbali rasklapanje i sklapanje naoružanja i način punjenja municijom, zatim rukovanje snajperom i drugo. Nakon nekoliko dana polaznici su izveli bojevo gađanje u vreće napunjene slamom na udaljenosti od 150 do 200 m. Obuka je obuhvatala i vježbanje upotrebe noža, sklapanje i rasklapanje šatora i dr. Po završetku obuke svi polaznici su raspoređeni u četiri grupe i upućeni kućama, u dogovoru da će biti pozivani po potrebi. Nakon deset dana pozvani su telefonom da se jave u svoje grupe i ponovo dođu na Romaniju na doobuku, koja je trajala još sedam dana. Nakon završetka obuke, vojnici bi se postrojili, prilazili bi srpskoj zastavi sa kamom, izgovarajući „zaklinjem se bogu i kralju da ću vjerno služiti srpskom narodu, pri tom ne žaleći naše živote”.⁴¹ Više dokumenata SRK VRS-a pokazuje o održanim kursevima i obukama snajperista. Sadržaj tema kursa snajperista dijelio se na tri teme. Prva tema bila je *Snajperska puška*, druga tema *Gađanja* i treća *Postupci snajperiste* (snajperskog para -grupe u borbi).⁴² U jednom od dokumenata kojeg potpisuje također Milošević stoji da će se obuka instruktora snajperista održati 23. januara 1995. u rejonu kasarne Jahorina u trajanju od osam dana. Kao komandir kursa i izvođači obuke navedeni su: kapetan Zoran Terzić, poručnik Vljako Božić a za organizaciju i sprovođenje kursa „Opštenarodne odbrane” major Stevan Veljović.⁴³

Postoji niz relevantnih dokumenata iz kojih se može vidjeti kolika je bila potražnja za snajperskim puškama i municijom.

Još početkom 1992. ali i ranije upućivani su zahtjevi u kojima je traženo oružje, među kojima i snajperske puške. Jedan takav je upućen načelniku Generalštaba OS SFRJ, komandantima II i IV vojne oblasti.⁴⁴ Početkom februara

⁴⁰ ICTY, str. pov. br. 20/04-20, *Naređenje za izdvajanje i upućivanje instruktora snajperista na obuku u kasarnu Jahorina*, 19. januar 1995; ICTY, *Naređenje komandanta SRK za obuku jedinica SRK-a od 29. januara 1995.*

⁴¹ Smail Čekić, *Agresija na RBiH: planiranje, priprema, izvođenje*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, knjiga 2, Sarajevo 2004, 831-834.

⁴² AIIZ, inv. br. 7-85, *Sadržaj tema kursa snajperista.*

⁴³ Komanda SRK, str.pov.br.20/04-20, 19.01.1995, *Izdvajanje i upućivanje snajperista na obuku u kasarnu Jahorina, Naređenje*, potpisao Dragomir Milošević;

⁴⁴ S. Čekić, *Agresija na RBiH*, knj. 1, 556.

1992. iz Pančeva su se dovozile snajperske puške, noćni nišani i druga specijalna sredstva.⁴⁵ Uoči i poslije martovskih barikada u Sarajevu na području sarajevskog naselja Pofalići, tamošnjem srpskom stanovništvu podijeljeno je preko 300 automatskih i poluautomatskih pušaka, uključujući i snajperske puške i drugo naoružanje.⁴⁶ Mnogo je dokumenata koji pokazuju podjelu oružja među kojima su i snajperske puške.⁴⁷ U Izvještajima iz 1992. godine može se pratiti potražnja snajperske municije, te u jednom zahtjevu potpukovnika Radislava Krstića od 13. avgusta upućenom Komandi SRK-a stoji da zbog "aktivnosti naših jedinica širih razmjera koje su u toku" potražuje se "vrlo hitno" 5.000 snajperskih metaka⁴⁸. Nekoliko dana kasnije, 17. avgusta potražuje se još 10.000 snajperskih metaka.⁴⁹ Dva dana kasnije, 19. avgusta, komandant Milorad Lolović potražuje za 2/2 rtmb Pale i SRK 300 komada snajperskih metaka,⁵⁰ a 22. avgusta komandant potpukovnik Veljko Stojanović traži 1 224 snajperskih metaka.⁵¹ Istog dana upućen je i zahtjev za potrebe Rajlovačke brigade kojim se traži pet sanduka snajperskih metaka, odnosno 4.500 komada te za potrebe Koševske brigde još 900 snajperskih metaka.⁵² Zamjenik komandanta komande SRK VRS-a pukovnik Dragan Marčetić je 4. novembra 1992. svim jedinicama Korpusa naredio da izvrše procjenu mogućnosti kako bi u svojim zonama odgovornosti postavili snajperiste na odgovarajuće snajperske položaje te da ih je potrebno utvrditi.⁵³ Bilo je potrebno odrediti broj snajperskih mjesta i postaviti potreban broj snajperista. Jedinice su nakon toga trebale navesti potrebu za snajperistima, snajperskim puškama, nišanskim spravama i uređajima.⁵⁴ Potražnja je nastavljena podjednakim intenzitetom sve do kraja rata.

U dopisu SRK-a – Pomoćno komando mjesto (PKM) od 30. marta 1995. tražilo se pješadijsko naoružanje, među kojima i pet snajperskih pušaka.⁵⁵ U dopisu od 19. aprila 1995. potraživalo se još pet snajperskih pušaka M-76, kalibra 7,62, uz

⁴⁵ *Isto*, 587.

⁴⁶ *Isto*, 593.

⁴⁷ Jedan dio ljekara iz Vojne bolnice u Sarajevu dobili su snajperske puške. O identitetima detaljnije u: *Isto*, 623;

⁴⁸ Komanda 2. romanijske mtbr. Sokolac, str. pov. br. 45/2-92, 13.08.1992, *Zahtjev za popunu municijom komandi SRK*, potpisao potpukovnik Radislav Krstić.

⁴⁹ U istom dopisu navedena je i potražnja 300.000 metaka tipa 7,62 mm, 150.000 tipa 7,9 mm, 80.000 pancirno zapaljivih, 60.000 metaka za automat M56 itd. Komanda 2. romanijske mtbr Sokolac, str. pov. br. 667/4-92, 17.08.1992, *Zahtjev za popunu municijom komandi SRK*, potpisao potpukovnik Radislav Krstić.

⁵⁰ 2/2. rtmb Pale, str.pov.br.01/98-1, 19.08.1992, *Potražnja MTS-a iz skladišta Kogan*.

⁵¹ Komanda 1. sar. br, str.pov.br. 1-409, 22.08.1992, *Borbeni izvještaj komandi SRK*, potpisao Veljko Stojanović.

⁵² Komanda operativne grupe srpske vojske Vogošća, str.pov.br. 153, 22.08.1993, *Zahtev za izdavanje municije i MES-a Komandi SRK*.

⁵³ Edin Omerčić, *Sarajevska „Aleja snajpera“*, 18.11.2022, www.historiografija.ba.

⁵⁴ *Isto*.

⁵⁵ Komanda 1. smbr, str.pov.br. 1-159/1, 30.3.1995, Komadi SRK-pkm, *Dopis majora Čede Pajića o količini TMS-a*.

značajnu potražnju i drugog pješadijskog naoružanja.⁵⁶ Glavni štab VRS-a uputio je 1. maja 1995. dopis Ministarstvu odbrane RS, Tehničko-remontnom zavodu (TRZ) Hadžići i Komandi SRK-a da je odobreno 20 snajperskih pušaka.⁵⁷ U zahtjevu Dragomira Miloševića od 15. aprila 1995. potraživalo se "hitno" 9.000 snajperskih metaka za Trnovski pravac, za 1. Smbr i 2. SLpbr VRS-a.⁵⁸ Komandant Milošević tražio je 3. maja za potrebe Ilidžanske pješadijske brigade 2.700 komada snajperske municije⁵⁹ a zatim i 24. maja, zbog "intenzivnih dejstava na unutrašnjem prstenu Sarajevskog ratišta", još 5.400 komada snajperske municije.⁶⁰ Komanda SRK-a obavijestila je 16. juna Komandu SRK-PKM, Komandu 3. Spbr i komandanta Miloševića da će komanda 27. Pozadinske baze (PoB) izvršiti dotur u 3. Spbr VRS, između ostalog, i 5.400 snajperskih metaka,⁶¹ dok će 1. Smbr VRS u Lukavicu dostaviti 900 komada.⁶² Istog dana, komandant Čedomir Sladoje tražio je 9.000 komada snajperske municije radi intenzivnih borbenih dejstava koja su u toku.⁶³

Milošević je u zahtjevu od 27. jula 1995. hitno potraživao još 9.000 komada snajperskih metaka za jedinice na jugozapadnom dijelu Sarajevskog ratišta.⁶⁴ U dopisu od 24. avgusta 1995. pomoćnik komandanta za pozadinu poručnik Milovan Đurđić potraživao je od Komande SRK-a i potpukovnika Solara 900 snajperskih metaka (7,9 mm M 76).⁶⁵ U odgovoru sljedećeg dana odobrena je tražena količina metaka te se u depeši daju informacije za preuzimanje.⁶⁶ Navedene tražene količine municije su samo manji dio tražene municije i predstavljale su i nedostajuće količine do norme sledovanja municije brigadi. U Telegramu od 23. avgusta 1995. pomoćnik komandanta za pozadinu pukovnik Aleksa Krsmanović upućuje telegram jedinicama u sastavu SRK-a u kojem kaže da će TRZ Čačak "u najkraćem mogućem roku"

⁵⁶ Komanda SRK-PKM, pov. br. 16/7-4-1/3, 19.04.1995, *Potražnja za TMS*, u potpisu pukovnik Aleksa Krsmanović.

⁵⁷ Glavni štab VRS, Sektor za pozadinu, Tehničko odeljenje, pov. br. 10/3/4/2-4-217, 1.5.1995, *Dopis*, potpisao pukovnik Đuro Dakić.

⁵⁸ Komanda SRK, str.pov.br. 20/13-2-134, 15.04.1995, *Zahtjev za dostavu MTS-a*.

⁵⁹ Komanda SRK, str. pov. br. 20/13-2-156, 3.5.1995, *Potražnja MTS-a*.

⁶⁰ Komanda SRK, str.pov. br. 20/13-2-202, 24.05.1995, *Potražnja za MTS*, potpisao Dragomir Milošević.

⁶¹ Komanda SRK, str.pov.br. 20/13-2-271, 16.6.1995, vrlo hitno, *Obavijest o doturu MTS-a 3. Smbr*, potpisao potpukovnik Milivoj Solar; Postoji i dokument da je dan ranije dostavljeno 1.800 komada snajperske municije za 3. Spbr u: Komanda SRK, str.pov.br. 20/13-2-263, 15.6.1995, vrlo hitno, *Obavijest o doturu MTS-a 3. Smbr*, potpisao potpukovnik Milivoj Solar.

⁶² Komanda SRK, str.pov.br. 20/13-2-272, 16.6.1995, vrlo hitno, *Obavijest o doturu MTS-a 1. Smbr*, potpisao potpukovnik Milivoj Solar.

⁶³ Komanda SRK, str.pov.br. 20/13-2-268, 16.6.1995, vrlo hitno, *Potražnja MTS-a za jedinice na jugozapadnom i sjeverozapadnom diejlu Sarajevskog ratišta*; Istog dana Sladoje potražuje za potrebe SRK 38.500 litara dizel goriva i 12.400 litara za Igmansku pbr iz Savezne Republike Jugoslavije. Komanda SRK, str.pov.br. 20/13-2-256, 16.6.1995, vrlo hitno, *Potražnja za dizel gorivom iz SRJ*.

⁶⁴ Komada SRK, str.pov.br. 20/13-2-383, 27.7.1995, *Zahtjev za dostavu MTS-a*.

⁶⁵ Komanda 1. Ilidžanske pbr, pov. br. 3-3029-1, Ilidža, 24.08.1995, Komandi SRK.na ličnost ppuk. Solara, *Molba*.

⁶⁶ Komanda Sarajevko-romanijskog korpusa, pov. br. 20/13-2-462, 25.08.1995, Ilidžanskoj brigadi PKM SRK na znanje, potpisao potpukovnik Solak Milivoj.

izvršiti remont svih neispravnih poluautomatskih snajperskih pušaka (7,9 mm M76).⁶⁷ U jednom od izvještaja od 1992. prikazan je utrošak značajne količine municije, gdje je za taj dan naveden i utrošak od 40 snajperskih metaka.⁶⁸ Prema godišnjem Pregledu utrošenih količina municije i MES-a daćemo primjer za 1995. godinu, gdje je od 1. januara do 31. decembra 1995. godine prikazan utrošak snajperske municije po mjesecima, prikazujući ukupni utrošak od 29.248 metaka. Iz ovog pregleda vidljivo je da je najviše snajperskih metaka utrošeno u maju mjesecu.⁶⁹

Iz niza relevantnih dokumenata mogu se vidjeti i identiteti osoba koji su bili snajperisti u Sarajevu u periodu 1992-1995. S formiranjem jedinice MUP-a *srpske opštine Stari Grad* odmah na početku rata formirano je i snajpersko odjeljenje. U tom odjeljenju nalazilo se nekoliko osoba (identiteti poznati autoru).⁷⁰ Jedan od njih bio je kratko u odjeljenju jer je pokazao navodno loše rezultate u gađanju na području Crepoljskog, u ljeto 1992. godine. Pripadnici toga odjeljenja su obično radili ostale policijske poslove a snajpere su koristili u odlasku u izvidnicu. Od naoružanja imali su vojničke snajpere iz “Crvene zastave” a u početku su imali i puškomitraljeze M53, dok su kasnije raspolagali i sa mitraljezima M84. U periodu aprila i maja 1992. na Crepoljskom se organizirala i obuka. Za snajpersku obuku bilo je zaduženo nekoliko osoba. Tokom maja 1992. SRK je planirala ostvariti plan uništenja naselja Faletići i progona stanovništva. Prema tome planu trebalo je svakodnevno pucati po naseljenom mjestu kako bi se civili preplašili i prisilili na iseljavanje. U tom cilju svakodnevno su vršena i snajperska dejstva. U tim dejstvima korištena je puška M84. U tim aktivnostima najviše su učestvovali čete sa Zečije glave, Vučije luke i Gornjeg Bioska.⁷¹ Postoji još niz dokumenata u kojima se mogu vidjeti identiteti osoba koji su sudjelovali u snajperskom djelovanju na stanovnike Sarajeva. Poznati su i identiteti snajperista koji su djelovali s poznatog snajperskog položaja- *bijelih nebodera* u ulici Bratstva i jedinstva u toku cijelog rata, poput D.A. i njegovog brata D.A. i ženska osoba - N.V. Sa zgrade “Metalka” cijeli rat dejstvovali su M.K, M.T, te osoba pod nadimkom Mikelis koja je dejstvovala sa zgrade Šoping centra na Grbavici, kao i A.P. S lokacije VZ “Orao” Rajlovac kao i s lokaliteta Ilidža snajperom je djelovala žena koja je bila zaposlenica VZ “Orao” – osoba G.Š.⁷² S lokaliteta u Nedžarićima djelovao je osoba pod nadimkom Lubarda, dok je B.B. – komandir Interventnog voda dejstvovao na lokacijama Nedžarići i Ilidža. U dokumentima su navedeni i drugi identiteti snajperista. Za izvještavanje brigade o učinku snajperista u toku jednog dana zadužen je bio N.P. – komandir snajperista.

⁶⁷ Komanda SRK-PKM, pov. br. 16/7-4-325, 23.08.1995, *Telegram pukovnika Alekse Krsmanovića o remontu snajperskih pušaka.*

⁶⁸ Komanda 2. sarajevske brigade, tt.569, 18.07.1992, *Redovni borbeni izvještaj upućen Komandi SRK*, potpisao načelnik štaba Milan Maljković.

⁶⁹ Komanda SRK, Prilog 2, br. 0529-2760, *Pregled utrošene municije i MES-a od 01.01.1995. do 31.12.1995.*

⁷⁰ Identiteti poznati autoru a dokumenti o njima se nalaze u Arhivu instituta za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu.

⁷¹ AIIZ, inv. br. 7-82, RBiH, Armija RBiH, Komanda 12. divizije, Centar bezbjednosti, br. 04/01,5-220-1, Sarajevo, 28.2.1996, *Djelovanje snajperista u toku agresije na RBiH;*

⁷² *Isto*, 2-3.

Prema raspoloživim podacima, imenovani se kasnije liječio na odjeljenju psihijatrije u Sokocu.⁷³

Kao snajperisti angažovani su i plaćenici iz Savezne Republike Jugoslavije, Rusije, Rumunije, Grčke. Ovi plaćenici bili su prisutni u rejonu Trebevića i Grbavice i uglavnom su bili snajperisti, te vrlo često učestvuju u izviđanju neposredno pred napad i u samom napadu. Nisu bili omiljeni među srpskim stanovništvom Grbavice a isti su stanovali u kućama prisilno prognanih Bošnjaka. Odjeveni su u maskirne uniforme specifičnog dezena ruske vojske a pretežno su naoružani poluautomatskim snajperskim puškama sa IC uređajima. Često su djelovali sa objekta „Metalka”, Šoping centra i nebodera u Lenjinovoj ulici, kao i sa Jevrejskog groblja, Ozrenske i Ohridske ulice. Hranili su se u vojnom restoranu u prizemnim prostorijama OŠ „Brane Šurbat”.⁷⁴ Na području Grbavice stiglo je jedne prilike i desetak članova jednog streljačkog udruženja, koji su za svoj „krvavi posao”, ovisno o učinku bili enormno visoko plaćeni.⁷⁵

U javnom diskursu prisutan je i narativ o učešću dobrovoljaca iz evropskih zemalja, posebno Italije o dobrovoljnom dolasku „bogatih turista” u Bosnu i Hercegovinu i plaćanju usluga kako bi ubijali civile u glavnom gradu. O njihovom učešću snimljen je i dokumentarni film pod nazivom „Sarajevo safari”.⁷⁶ U ovom radu se nećemo baviti ovim segmentom jer on iziskuje dodatno naučno istraživanje za koji je nakon toga potrebno napisati poseban rad o tom fenomenu.

Maloljetne žrtve snajperskog djelovanja

Pored punoljetnih građana, u svim mogućim prilikama ubijana su i djeca: u igri, u podrumu, u svojoj sobi, na spavanju, u dvorištu, u zagrljaju majke, oca, pretrčavajući ulice, skriveni u prolazima i slično. Nigdje nisu bili sigurni. Djeca su u najvećoj mjeri pogađana u predjele tijela čije su povrede dovodile do smrti ili teškog povređivanja. Vrlo često pogađani su u srce, glavu, pluća, što jasno pokazuje namjeru snajperiste. Snajperisti su nevidljive ubice koji nisu birali da li se radi o djetetu, ženi ili starijim osobama. Namjera snajperiste bila je jasna – da svaki ispaljeni hitac ubije ili teško rani osobu koju ciljaju. Napadač je također veoma dobro znao da se ubistvom djeteta uništava njegova porodica i nanose trajne posljedice koje ostavljaju posljedice i na društvo u cjelini, a samim time i na državu.

⁷³ Isto, 3.

⁷⁴ AIIZ, inv. br. 7-416, Komanda 1. korpusa, str.pov.br. 11/61-953, 10.12.1993, *Angažovanje stranih plaćenika na BH ratištu*.

⁷⁵ S. Čekić, *Agresija na RBiH*, knj. 2, 931; *Oslobođenje*, 16. mart 1993;

⁷⁶ Dokumentarni film prikazan je na <https://www.youtube.com/watch?v=nk2yz0xQaGo>. Prilog o filmu prikazan je i u talijanskim medijima, na RAI televiziji: <https://www.rainews.it/tgr/rubriche/estovest/video/2022/10/TGR-Estovest-del-02102022-c5337603-6e46-4efe-80f9-4baeaa9e08f5.html>.

U periodu 1992. do 1995. djeca Sarajeva su gotovo svakodnevno ubijana i ranjavana u snajperskom djelovanju. U ovom poglavlju prikazat ćemo hronološkim redom kratak pregled o 63 djeteta ubijena snajperom. Na primjerima ubijanja djece cilj je prikazati da su djeca namjerne žrtve u kampanji snajperskog djelovanja te da su ubijana planski i sistematski.

U 1992. godini ubijeno je 24 djece. Djevojčica Melisa Osmanković ubijena je snajperom 26. maja 1992. u haustoru zgrade u Ulici Hasana Brkića, u općini Centar. Metak ju je pogodio u rame. Podlegla je u bolnici na Koševu. Imala je devet godina.⁷⁷ Četrnaestogodišnja djevojčica Selma Solak ubijena je 30. maja u svom stanu u Ulici Oktobarske revolucije, u općini Novi Grad. Selma je ušla u sobu da uzme džemper kako bi sišla u sklonište zbog granatiranja. Metak je pogodio u srce.⁷⁸ Nekoliko dana kasnije, 6. juna 1992. u Ulici Salke Lagumdžije, u općini Novi Grad, nakon što je izašao iz skloništa i krenuo prema kući, ubijen je Dževad Sijamić. Snajperski metak ga je pogodio u stomak. Imao je 16 godina.⁷⁹ Djevojčica Adisa Ramić imala je 14 godina kada je 5. jula ubijena u Ulici Zmaja od Bosne, u općini Novo Sarajevo. Snajperski metak ju je pogodio u vrat.⁸⁰ Sutradan, 6. jula u Humskoj ulici, u općini Novo Sarajevo ubijen je Kemal Ligata. Bio je ispred svoje kuće kada ga je snajperski metak pogodio u oko. Imao je 13 godina.⁸¹ Arijana Delić pogođena je metkom 14. jula u stanu u Prvomajskoj ulici, u općini Novi Grad. Pogođena je u glavu. Podlegla je na putu do bolnice.⁸² Faruk Katica ubijen je 21. jula 1992. u naselju Koševsko II, u općini Centar. Imao je 17 godina.⁸³ U avgustu ubijen je dječak Amar Vuk. Bio je star osam godina. Pogođen je snajperom 19. avgusta u glavu dok je spavao u svojoj sobi, u Paljevskoj ulici, u općini Novi Grad.⁸⁴ Krajem mjeseca, 28. avgusta ubijena je i Selma Bjelak. Imala je devet godina. Dok se igrala sa svojom sestrom i prijateljicama u ulici ispod grada, u općini Stari Grad, snajperski metak ju je pogodio u vrat.⁸⁵ Dječak Muamer Smajlović ubijen je 3. septembra kada ga je po povratku iz Hitne pomoći pogodio snajper na ulici, u općini Novo Sarajevo. Imao

⁷⁷ Arhiv Instituta za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava (AIIZ), inv. br. 7-663, Ubijena djeca Sarajeva (UDS), *Dosije s usmjerenim orijentacionim intervjuem i dokumentima za Melisu Osmanković (Dosije za Melisu Osmanković)*; Zilha Mastalić Košuta, „Ubijena djeca Sarajeva u opsadi“, VI dio, 616, u: Smail Čekić et al, *Zločini nad djecom Sarajeva u opsadi*, Institut za istraživanje zločina, 2010; Zilha Mastalić, *Zločini nad djecom Sarajeva u vrijeme opsade 1992-1995*, 2012, Rukopis magistarskog rada, 46.

⁷⁸ AIIZ, inv. br. 7-1471, UDS, *Dosije za Selmu Solak*; „Ubijena djeca Sarajeva...“, VI. dio, 685, u: S. Čekić et al, *Zločini*; Z. Mastalić, *Zločini nad djecom Sarajeva*, 45.

⁷⁹ AIIZ, inv. br. 7-743, *Dosije za Dževada Sijamića*; *Isto*, 675; *Isto*, 45.

⁸⁰ AIIZ, inv. br. 7-665, *Dosije za Adisu Ramić*; *Isto*, 648; *Isto*, 47.

⁸¹ AIIZ, inv. br. 7-1414, *Dosije za Kemala Ligatu*; *Isto*, 547; *Isto*.

⁸² AIIZ, inv. br. 7-579, *Dosije za Arijanu Delić*; *Isto*, 373; *Isto*, 48.

⁸³ AIIZ, inv. br. 7-1394, *Dosije za Faruka Katicu*; *Isto*, 506; *Isto*, 47.

⁸⁴ AIIZ, inv. br. 7-642, *Dosije za Amara Vuka*; *Isto*, 764; *Isto*, 49.

⁸⁵ AIIZ, inv. br. 7-1306, *Dosije za Selmu Bjelak*; *Isto*, 314; *Isto*.

je devet godina.⁸⁶ Dana 10. septembra ubijen je i Ljubiša Pokrajac (1974).⁸⁷ Istog dana ubijen je i Amir Šorlija, imao je 18 godina.⁸⁸ Trogodišnji dječak Mirnes Šahbazović igrao se u dvorištu kada ga je 16. septembra pogodio snajperski metak u Tuzlanskoj ulici, u općini Novi Grad.⁸⁹

Ako analiziramo samo evidenciju za mjesec septembar 1992. godine, pored maloljetnih građana Sarajevo, njih četiri, ubijen je i veliki broj punoljetnih građana, preko 20 a povrijeđenih je bilo 63 što samo pokazuje koliko je građana svakodnevno ubijano tokom opsade.⁹⁰

Sedina Tozo ubijena je 7. oktobra na Marindvoru, u općini Centar.⁹¹ U dvorištu u Humskoj ulici, u općini Novo Sarajevo pogođen je istog dana Nedžad Hadžić koji je tada imao 11 godina. Usljed teških povreda sljedećeg dana nastupila je smrt.⁹² Dana 9. oktobra pogođen je i Vahidin Sijamić (16) kada je na putu prema kući pretrčavao ulicu. Snajper ga je pogodio u glavu. Smrt je nastupila sutradan.⁹³ Melisa Viteškić ubijena je 16. oktobra u Ulici Hakije Turajlića, u općini Novi Grad. Imala je 12 godina. Pogođena je u glavu.⁹⁴ Edisa Babića snajper je pogodio u stomak 19. oktobra prilikom prelaska ulice na području Brijesća brda, u općini Novi Grad. Imao je devet godina.⁹⁵ Dejan Stevanović ubijen je snajperom 27. oktobra u podrumu stambene zgrade na Vojničkom Polju, u općini Novi Grad. Imao je 10 godina.⁹⁶ Sutradan, 28. oktobra ubijen je Elvir Bakarević (17) u naselju Bistrik, u općini Stari Grad.⁹⁷

U novembru i decembru su nastavljena ubistva djece snajperom. Dječak Emir Subašić ubijen je 3. novembra dok se igrao sa svojim mlađim bratom ispred stambene zgrade u ulici Branka Šipke, u općini Novo Sarajevo. Pogođen je u potiljak i ubijen je u svojoj desetoj godini života.⁹⁸ Krajem novembra, 26. novembra ubijen je Kadrija Sadiki, pored pijace u naselju Otoka, u općini Novi

⁸⁶ AIIZ, inv. br. 7-664, *Dosije za Muamera Smajlovića; Isto*, 684; *Isto*.

⁸⁷ ICTY, br. 00970276, *Snajpersko djelovanje u Sarajevu*, 2, dokumenti korišteni u predmetu protiv Stanislava Galića; Potvrda o smrti UMC na ime Ljubo Pokrajac; Izvodi iz spiska umrlih lica dopremljenih u mrtvačnicu UMC na dan 10. i 11.09.1992 na kojima se nalaze imena Safeta Žilića i Ljubiše Pokrajca; Statistički listići o slučaju smrti na ime Pokrajac Ljubo i Žilić Safet;

⁸⁸ ICTY, br. 00970276, *Snajpersko djelovanje u Sarajevu*, 2, dokumenti korišteni u predmetu protiv S. Galića; Izvod iz spiska umrlih lica dopremljenih u mrtvačnicu UMC na dan 11.09.1992. na kojima se nalaze imena Boračić Bido i Šorlija Amir; Izvod iz lista *Oslobođenje* od 12.09.1992. – smrtnovnice; Ovaj dan ubijeno je i ranjeno po četvoro građana Sarajeva. *Isto*, 1-2.

⁸⁹ AIIZ, inv. br. 7-1483, *Dosije za Mirnesa Šahbazovića*; “Ubijena djeca Sarajeva...”, VI. dio, 704, u: S. Čekić et al., *Zločini; Z. Mastalić, Zločini nad djecom Sarajeva*, 67.

⁹⁰ Detaljnije o identitetima žrtava u: ICTY, br. 00970276, *Snajpersko djelovanje u Sarajevu*, 1-13, dokumenti korišteni u predmetu protiv S. Galića.

⁹¹ AIIZ, inv. br. 7-1506, *Dosije za Sedinu Tozo*; “Ubijena djeca Sarajeva...”, 750.

⁹² AIIZ, inv. br. 7-1355, *Dosije za Nedžada Hadžića; Isto*, 424; Z. Mastalić, *Zločini nad djecom Sarajeva*, 68.

⁹³ AIIZ, inv. br. 7-1468, *Dosije za Vahidina Sijamića; Isto*, 676; *Isto*, 69.

⁹⁴ AIIZ, inv. br. 7-619, *Dosije za Melisu Viteškić; Isto*, 759-760; *Isto*.

⁹⁵ AIIZ, inv. br. 7-641, *Dosije za Edisa Babića; Isto*, 288; *Isto*.

⁹⁶ AIIZ, inv. br. 7-1473, *Dosije za Dejana Stevanovića; Isto*, 690; *Isto*.

⁹⁷ AIIZ, inv. br. 7-1295, *Dosije za Elvira Bakarevića; Isto*, 293; *Isto*.

⁹⁸ AIIZ, inv. br. 7-1476, *Dosije za Emira Subašića; Isto*, 694; *Isto*.

Grad. Imao je 17 godina.⁹⁹ Samir Hajdarević ubijen je 3. decembra u Ulici 21. maj u općini Novi Grad. Imao je 17 godina.¹⁰⁰ Dječak Nedim Pekmezović ubijen je 21. decembra u ulici Isaka Samokovlje, u općini Novi grad. Dok se igrao sa prijateljima, pogođen je snajperskim metkom.¹⁰¹ Sedam dana kasnije, 28. decembra ubijen je Nedžad Subašić ispred zgrade u Ulici Tetovska, u općini Novi Grad. Pogođen je u sljepočnicu.¹⁰²

Godina 1993. bila je najintenzivnija po ubistvima snajperom. Te godine ubijeno je 27 djece.

Emir Nuhanović pogođen je snajperom 14. januara 1993. godine kada je krenuo po vodu u ulici Dobrinjeske bolnice, u općini Novi Grad. Imao je 14 godina.¹⁰³ Dok je pokušavao pomoći ranjenom dječaku, snajperom je ubijen Sead Lagumdžija, 13. februara u ulici Antuna Branka Šimića, u općini Novo Sarajevo.¹⁰⁴ Djevojčica Rijalda Mujezin ubijena je 2. marta na ulici dok je s majkom i njenom prijateljicom bila na ulici u Roginoj ulici, u Starom Gradu. Snajper je pogodio Rijaldu u preponu i pluća a nakon što je majka uzela kćerku u naručje, snajper je gađao i majku i ranio je. Rijalda je imala 13 godina.¹⁰⁵ Sejo Klempić ubijen je 7. marta na pisti Sarajevskog aerodroma. Pogođen je u glavu i u stomak.¹⁰⁶ Alma Hasanbegović ubijena je 22. marta kada se igrala u Hadžijamakovoj ulici, u općini Stari Grad. Pogođena je u stomak. Imala je 13 godina.¹⁰⁷ Altijana Hajdarević ubijena je 23. marta u Titovoj ulici, u oćini Centar. Pogođena je snajperskim metkom u glavu u svojoj sobi.¹⁰⁸ Sanela Pecikoza ubijena je 29. marta na putu između Mojmila i Dobrinje. Imala je 14 godina.¹⁰⁹ Senan Dedić ubijen je 7. aprila u Drinskoj ulici, u općini Novo Sarajevo. Imao je 16 godina.¹¹⁰

Nakon donošenja Rezolucije 824 o proglašenju Sarajeva “sigurnom zonom” UN-a 6. maja 1993, ubijanje građana Sarajeva nastavljeno je podjednakim čak i jačim intenzitetom. Proglašenje grada navodno “sigurnim” ništa nije značilo a snajperska ubijanja djece ovim nisu prestala.

Sedin Ivazović ubijen je 20. maja 1993. dok se igrao s prijateljima na Trgu Josipa Mažara Šoše, u općini Novi Grad. Pogođen je u sljepočnicu. Imao je 17 godina.¹¹¹ Ifeta Ličina ubijena je 29. maja u dvorištu kuće u Orlovačkoj ulici, u općini Novo Sarajevo. Ubijena je dok je bila napolju s majkom. Metak ju je

⁹⁹ AIIZ, inv. br. 7-808, *Dosije za Kadriju Sadikija; Isto*, 661; *Isto*, 70.

¹⁰⁰ AIIZ, inv. br. 7-1358, *Dosije za Samira Hajdarevića; Isto*, 431; *Isto*, 82.

¹⁰¹ AIIZ, inv. br. 7-736, *Dosije za Nedima Pekmezovića; Isto*, 626; *Isto*, 71.

¹⁰² AIIZ, inv. br. 7-1478, *Dosije za Nedžada Subašića; Isto*, 696; *Isto*.

¹⁰³ AIIZ, inv. br. 7-1467, *Dosije za Emira Nuhanovića; Isto*, 608; *Isto*, 72.

¹⁰⁴ AIIZ, inv. br. 7-1413, *Dosije za Seada Lagumdžiju; Isto*, 543; *Isto*, 73.

¹⁰⁵ AIIZ, inv. br. 7-701, *Dosije za Rijaldu Mujezin; Isto*, 582; *Isto*, 74.

¹⁰⁶ AIIZ, inv. br. 7-748, *Dosije za Seju Klempića; Isto*, 511; *Isto*.

¹⁰⁷ AIIZ, inv. br. 7-720, *Dosije za Almu Hasanbegović; Isto*, 511; *Isto*.

¹⁰⁸ AIIZ, inv. br. 7-623, *Dosije za Altijanu Hajdarević; Isto*, 430; *Isto*, 75.

¹⁰⁹ AIIZ, inv. br. 7-1442, *Dosije za Sanelu Pecikozu; Isto*, 624; *Isto*.

¹¹⁰ AIIZ, inv. br. 7-633, *Dosije za Senana Dedića; Isto*, 368; *Isto*.

¹¹¹ AIIZ, inv. br. 7-1381, *Dosije za Sedina Ivazovića; Isto*, 479; *Isto*, 77.

pogodio u srce. Imala je 5 godina.¹¹² Ajdin Sipović ubijen je u hodniku svoje kuće 23. juna na Sedreniku, u općini Stari Grad. Imao je 15 mjeseci. Istim metkom ranjena je i njegova majka.¹¹³ Vedad Botić pogođen je 14. jula 1993. u Srebreničkoj ulici, u općini Novo Sarajevo. Podlegao je povredama u bolnici. Imao je 14 godina.¹¹⁴ Dvogodinja Elma Jakupović ubijena je u stanu 21. jula, u Jukićevoj ulici u općini Centar. Ušla je u svoju sobu da uzme omiljenu igračku, kada je pogodio metak u glavu.¹¹⁵ Edis Muratović pogođen je 24. jula u svojoj kući u ulici 21. maj, u općini Novi Grad. Imao je nepune 3 godine.¹¹⁶ Nelmira Kukuljac ubijena je 30. jula na rezervoaru Mojnilo, u općini Novi Grad. Pogođena je u glavu. Imala je 17 godina.¹¹⁷ Dževad Hasanović ubijen je snajperom 2. avgusta u igri u Butmirskoj ulici, općina Ilidža. Imao je nepunih 12 godina.¹¹⁸ Petogodišnja Elvedina Čolić ubijena je 8. avgusta u kući na Kobiljoj Glavi, u općini Vogošća. Elvedinina majka ubijena je 29. septembra 1992. u granatiranju.¹¹⁹ Sada Pohara (17-18) ubijena je 30. avgusta na Dobrinji, u ulici Kasima Prohića.¹²⁰ Elvir Mulaosmanović ubijen je metkom 1. septembra. Izašao je ispred skloništa kada je pogođen. Imao je 15 godina.¹²¹ Irhad Begić pogođen je u glavu u Ulici iza Hrida u općini Stari Grad 8. septembra. Podlegao je u bolnici. Imao je 12 godina.¹²²

Jednogodišnja Irina Čišić pogođena je 12. oktobra snajperskim metkom u Ulici Husrefa Redžića, u općini Centar. Irina je rođena u Beogradu a u Sarajevo je zajedno s majkom došla u aprilu 1993. da budu zajedno s ocem.¹²³ Adnan Kasapović ubijen je 24. oktobra u ulici Adija Mulabegovića u Vojničkom polju, općina Novi Grad. Stajao je u jednom prolazu koji je bio zaklonjen dekama. Puhnuo je vjetar koji je odmaknuo deku a snajperski metak ga je pogodio u srce. Imao je 15 godina.¹²⁴ Ubistvo dječaka Adnana bio je jedan od ubistava koje je razmatrano u procesu protiv Dragomira Miloševića u čijem periodu komandovanja je ubijen ovaj dječak. Vijeće Suda je zaključilo kako je dječaka ubio snajperista SRK s lokaliteta Doma za slijepa lica u Nedžarićima, u dijelu gdje nije bilo vojnih dejstava, te da je dječak zajedno sa svojim prijateljima bio u civilnoj odjeći i da je snajperista jasno vidio dječaka kada je pucao na njega.¹²⁵

¹¹² AIIZ, inv. br. 7-669, *Dosije za Ifeta Ličinu; Isto*, 546; *Isto*.

¹¹³ AIIZ, inv. br. 7-622, *Dosije za Ajdina Sipovića; Isto*, 678; *Isto*.

¹¹⁴ AIIZ, inv. br. 7-695, *Dosije za Vedada Botića; Isto*, 325; *Isto*, 79.

¹¹⁵ AIIZ, inv. br. 7-589, *Dosije za Elmu Jakupović; Isto*, 483; *Isto*.

¹¹⁶ AIIZ, inv. br. 7-659, *Dosije za Edisa Muratovića; Isto*, 594; *Isto*.

¹¹⁷ AIIZ, inv. br. 7-1408, *Dosije za Nelmiru Kukuljac; Isto*, 532; *Isto*, 80.

¹¹⁸ AIIZ, inv. br. 7-1535, *Dosije za Dževada Hasanovića*; "Ubijena djeca...", 439;

¹¹⁹ AIIZ, inv. br. 7-575, *Dosije za Elvedinu Čolić; Isto*, 350; Z. Mastalić, *Zločini nad djecom Sarajeva*, 79.

¹²⁰ Izjavu je dao Izet Škulj, prijatelj porodice Pohara, u: Djeca Dobrinje, žrtve rata, Gaudeamus, Gimnazija Dobrinja, 49, u: Z. Mastalić, *Zločini nad djecom Sarajeva*, 79.

¹²¹ AIIZ, inv. br. 7-625, *Dosije za Elvira Mulaosmanovića*; "Ubijena djeca...", 591.

¹²² AIIZ, inv. br. 7-611, *Dosije za Irhada Begića; Isto*, 304; Mastalić, *Zločini...*, 79.

¹²³ "Ubijena djeca...", 362; Z. Mastalić, *Zločini nad djecom Sarajeva*, 81.

¹²⁴ AIIZ, inv. br. 7-1393, *Dosije za Adnana Kasapovića; Isto*, 505; *Isto*, 81.

¹²⁵ ICTY, Presuda br. IT-98-29/1-A, Tužilac v. D. Milošević, Presuda, 2009, par 203, 204, 77.

Adnan Hodžić ubijen je 31. oktobra pored Stupske petlje u općini Novi Grad. Išao je majci nabaviti drva za zimu. Imao je 15 godina. U ratu mu je ubijen otac a majka mu je dva puta ranjavana.¹²⁶ Amir Kerla ubijen je 3. novembra na Brusuljama, u općini Stari Grad. Pogođen je u glavu. Imao je 12 godina.¹²⁷

Jasenka Mašić pogođena je snajperom 14. novembra na ulici u općini Novi Grad. Snajper ju je pogodio u vrat. Šesti dan od ranjavanja nastupila je smrt. Imala je 15 godina.¹²⁸ Izudin Bičo ubijen je 23. decembra u ulici Nedima Filipovića, u općini Novi Grad. Krenuo je kod tetke kada je snajperskim hicem pogođen u vrat. Imao je 14 godina.¹²⁹ Sanel Turčalo ubijen je 28. decembra u stanu u ulici Žarka Zgonjanina. Pogođen je u glavu. Imao je 15 godina.¹³⁰

U 1994. godini snajperom je ubijeno 10 djece. Mirza Sadović pogođen je 16. januara 1994. godine u Ulici pastrma, u općini Stari Grad. Tri dana kasnije podlegao je od zadobijenih povreda. Snajperski metak ga je pogodio u glavu. Imao je 9 godina.¹³¹ Dječak Nermin Kubur ubijen je 2. februara 1994. godine u bašti kuće, na Sedreniku u općini Stari Grad. Imao je 12 godina.¹³² Mirela Pločić ubijena je 11. avgusta u Ulici Hasana Kikića, u općini Centar. Igrala se ispred zgrade s prijateljicama. Snajperski metak ju je pogodio u glavu.¹³³ Adel Kustura ubijen je 30. avgusta 1994. U tramvaju kos Srednje mašinske škole u općini Centar. Imao je 16 godina.¹³⁴

Adnan Popovac ubijen je 2. septembra 1994. pored Bunice u Hrasnici. Pogođen je u oko snajperskim metkom u vrijeme primirja kada je izašao da kupi slatkiše.¹³⁵ Sahir Kapo ubijen je 17. septembra 1994. U Ulici Jovana Žarka Veselinova, općina Novi Grad. Ubijen je u prolazu zaštićenom dekama. Imao je nepunih 13 godina.¹³⁶ Adnan Čamdžija ubijen je 2. oktobra 1994. u Jahorinskoj ulici u Hrasnici, općina Ilidža. Vraćao se s treninga kada ga je pogodio snajperski metak. Imao je 16 godina.¹³⁷

Nermina Omerović ubijena je 8. novembra 1994. godine u stanu u ulici Koste Hermana, u općini Centar, snajperskim metkom u glavu. Na prozoru sobe koji je gledao u pravcu Grbavice umjesto stakla postavljena je bila šper ploča pored kojih su se nalazili otvori kroz koji je prošao metak. Snajperski metak je ispaljen sa prozora koji se nalazio na 7 spratu zgrade "Metalka" na Grbavici. Nermina je

¹²⁶ AIIZ, inv. br. 7-1366, *Dosije za Adnana Hodžića*; „Ubistva djece...“, 445; Z. Mastalić, *Zločini nad djecom Sarajeva*, 81.

¹²⁷ AIIZ, inv. br. 7-630, *Dosije za Amira Kerlu*; *Isto*, 510; *Isto*.

¹²⁸ AIIZ, inv. br. 7-1418, *Dosije za Jasenku Mašić*; *Isto*, 561; *Isto*.

¹²⁹ AIIZ, inv. br. 7-644, *Dosije za Izudina Biču*; *Isto*, 311; *Isto*, 83.

¹³⁰ AIIZ, inv. br. 7-1504, *Dosije za Sanelu Turčala*; *Isto*, 745; *Isto*.

¹³¹ AIIZ, inv. br. 7-609, *Dosije za Mirzu Sadovića*; *Isto*, 664; *Isto*;

¹³² AIIZ, inv. br. 7-1404, *Dosije za Nermina Kuburu*; *Isto*, 526; *Isto*.

¹³³ AIIZ, inv. br. 7-629, *Dosije za Mirelu Pločić*; *Isto*, 634; *Isto*, 88.

¹³⁴ AIIZ, inv. br. 7-1412, *Dosije za Adela Kusturu*; *Isto*, 540; *Isto*, 90.

¹³⁵ AIIZ, inv. br. 7-766, *Dosije za Adnana Popovca*; *Isto*, 638.

¹³⁶ AIIZ, inv. br. 7-1387, *Dosije za Sahira Kapu*; *Isto*, 496; Z. Mastalić, *Zločini nad djecom Sarajeva*, 89.

¹³⁷ AIIZ, inv. br. 7-1529, *Dosije za Adnana Čamdžiju*; *Isto*, 342; *Isto*.

ušla u sobu kako bi uključila televizor, da porodica poslušaju vijesti kada ju je metak pogodio. Majka i tetka su je povezle na Klinički centar u Sarajevu gdje je podlegla od zadobijenih povreda.¹³⁸

Sedmogodišnji dječak Nermin Divović ubijen je 17. novembra 1994. u vrijeme primirja. Dječaka je pogodio snajperski metak. Metak je pogodio i majku a zatim ubio sina. Nermin je na putu do bolnice podlegao povredama. gađan je sa zgrade Metalka. etak je prošao kroz abdomen majke i izašao na lijevoj strani tijela i pogodio Nermina u glavu.¹³⁹ Lejla Bajramović pogođena je 8. decembra u ulici Borisa Kidriča, u općini Centar, snajperskim metkom dok je razgovarala telefonom u hodniku. Pogođena je u oko. Podlegla je u bolnici na Koševu. Imala je 17 godina.¹⁴⁰

U 1995. godini snajperom je ubijeno dvoje djece. Mirza Kovačević ubijen je 31. marta u Ulici Ramića banja, općina Stari Grad. Imao je 16 godina.¹⁴¹ Damir Dodik ubijen je 25. juna 1995. kod Doma zdravlja u Vrazovoj ulici, u općini Centar. Vozio je bicikl kada ga je snajperski metak pogodio pored srca. Imao je 17 godina.¹⁴²

U periodu od aprila 1992. do decembra 1995. u snajperskom djelovanju ubijeno je najmanje 63 djece. Najveći broj djece ubijen je u općini Novi Grad - 22, potom općinama Centar, Stari Grad, Novo Sarajevo. Najveći broj djece ubijen je 1993. godine - 27, potom 1992. godine - 24, 1994. godine - 10 i 1995. godine - 2. Ako posmatramo ubistva djece po periodima komandovanja generala SRK-a, najveći broj djece ubijen je u periodu komandovanja Stanislava Galića - 41, potom Tomislava Šipčića - 12 i Dragomira Miloševića - 10 djece. Iz navedenih primjera, djeca su vrlo često pogađana u predjele srca, glavu, pluća, što jasno pokazuje namjeru snajperiste. Djeca su namjerne i ciljane žrtve, ubijane sistematski i planski. Ubijani su u igri, podrumima, sakriveni u prolazima, u naručjima sa majkama i rodbinom, na spavanju, u vožnji biciklom i drugim mjestima.

(Ne)procesuiranje izvršenih zločina

U periodu od aprila do sredine maja 1992. godine na čelu 4. korpusa 2. vojne oblasti JNA, poznatijeg i kao Sarajevski korpus, bio je komandant Vojislav Đurđević. Ne može se sa preciznošću utvrditi do kada je Đurđević tačno bio na ovom položaju, ali postoji podatak da je to bilo između 12. i 20. maja 1992. godine kada ga je na tom položaju naslijedio pukovnik Tomislav Šipčić.

¹³⁸ AIIZ, inv. br. 7-566, *Dosije za Nerminu Omerović*; Zločini, 612; Isto; Republika Bosne i Hercegovine, Ministarstvo za unutrašnje poslove, Centar službi bezbjednosti, Sarajevo, br. 19/05-2, 12.11.1994, *Službeni izvještaj*.

¹³⁹ AIIZ, inv. br. 7-744, *Dosije za Nermina Divovića*; Isto, 380; Isto, 89; D. Milošević, 2007, par 325-341.

¹⁴⁰ AIIZ, inv. br. 7-697, *Dosije za Lejlu Bajramović*; Isto, 290; Isto, 89.

¹⁴¹ AIIZ, inv. br. 7-660, *Dosije za Mirzu Kovačevića*; Isto, 521; Isto, 90.

¹⁴² AIIZ, inv. br. 7-1336, *Dosije za Damira Dodika*; Isto, 382; Isto, 91.

Đurđevac je 2. maja 1992. godine, na dan općeg napada na Sarajevo, uhapsio predsjednika Predsjedništva Bosne i Hercegovine Aliju Izetbegovića na Aerodromu Sarajevo, po povratku s pregovora vođenih tada u Lisabonu. U periodu dok je komandovao Sarajevskim korpusom, u Sarajevu su ubijene i prve maloljetne osobe. U periodu dok je bio komandant ubijeno je devetoro djece, najvećim dijelom granatiranjem.¹⁴³ Za ubistva ove djece niko nije osuđen. Đurđevac je umro 2004. godine u Ljubljani. Na čelu korpusa nalazio se u periodu kada su jedinice JNA zauzimale strateške pozicije u i oko Sarajeva i vršile pregrupisanje te raspoređivanje svojih snaga. Visoki oficiri JNA odredili su mjesta za postavljanje artiljerijskog oruđa, izradili zaklone, organizovali vatreni sistem „tako da u svakom trenutku danju i noću snajperskom i artiljerijskom vatrom mogu pokriti sve vitalne objekte u gradu i mobilizirati i obučavati odano ljudstvo.”¹⁴⁴ Tim akcijama rukovodio je Đurđevac uz grupu oficira JNA.¹⁴⁵ Nakon donošenja Rezolucije 752 Vijeća sigurnosti UN-a 15. maja 1992. kojom se zahtijevalo da u Bosni i Hercegovini sve intervencije od strane JNA prestanu, te da se jedinice ili povuku ili stave pod kontrolu Vlade Republike Bosne i Hercegovine ili transformišu i razoružaju, u nastojanju da pokažu prividno poštivanje navedenih odluka, Republika Srbija je u tom pogledu pronašla rješenje. U Bosnu i Hercegovinu je prekomandovala sve Bosance iz JNA koji su služili u drugim mjestima, dok je donijela odluku o povlačenju pripadnika JNA koji nisu porijeklom iz Bosne i Hercegovine. To je naizgled trebalo zadovoljiti međunarodne zahtjeve dok bi u Bosni i Hercegovini istovremeno ostale velike srpske oružane snage, kojim bi zapovijedali oficiri bivše JNA. Tako je ova nova armija naslijedila i oficire i ljudstvo iz JNA kao i značajne količine oružja i opreme. Samoproglašena Skupština Srpske republike Bosne i Hercegovine je 12. maja u Banjoj Luci donijela formalnu odluku o formiranju Vojske Srpske Republike Bosne i Hercegovine, od avgusta 1992. Vojske Republike Srpske (VRS).¹⁴⁶ Četvrti korpus 2. vojne oblasti tako je postao Sarajevsko-romanijski korpus VSr RBiH.

U periodu između 12. i 20. maja 1992. godine Đurđevca je naslijedio pukovnik Tomislav Šipčić. Bio je to period transformiranja u Sarajevsko-romanijski korpus, na čije je čelo tih dana postavljen Tomislav Šipčić. Šipčić,

¹⁴³ Od aprila do sredine maja 1992. godine ubijena su djeca Aida Zelić, Nadir Skikić, beba Belma Ćutuk, Midhat Zornić, a početkom maja Amer Klico, Aida Kučuk, Armin Ćosić, Nina Dedović, Zuhra Lingo. Zilha Mastalić Košuta, „Umro Tomislav Šipčić, general koji je ubijao sarajevsku djecu, spalio Vijećnicu i tvrdio da Muslimani bacaju Srbe lavovima“, https://stav.ba/vijest/umro-tomislav-sipcic-general-koji-je-ubijao-sarajevsku-djecu-spalio-vijecnicu-i-tvrdio-da-muslimani-bacaju-srbe-lavovima/11399?fbclid=IwAR1xV1o_j_Plv3Dbl41gthn0nvLp9skt7qB2hh1lZlrKXC3dEIA959_K0 (Detaljnije o ovoj djeci i u: Z. Mastalić Košuta,

„Ubijena djeca Sarajeva“, VI dio, 261-853, u: S. Čekić et al, *Zločini nad djecom Sarajeva u opsadi*;

¹⁴⁴ S. Čekić, *Agresija na RbiH*, knj. 1, 740.

¹⁴⁵ *Isto.*

¹⁴⁶ Zilha Mastalić Košuta, Vahid Aladžuz, Elvedin Mulagić, *Hadžići tokom agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu*, Općina Hadžići, Institut za istraživanje zločina Univerziteta u Sarajevu, Hadžići-Sarajevo 2022, 26.

pukovnik JNA odnosno Vojske Jugoslavije (VJ) a od maja 1992. general SRK VSr RBiH, izdavao je naredbe koje su za posljedicu imale izvršenje zločina nad stanovnicima Sarajeva odnosno i djecom. Na tom položaju ostao je do 10. septembra 1992. kada je komandu preuzeo Stanislav Galić.

U Sarajevu je u periodu od aprila do 10. septembra 1992. ubijeno najmanje 147 djece, najvećim dijelom granatiranjem i u snajperskom djelovanju. Djeca su ubijana na razne načine i nad njima su počinjeni najteži oblici zločina. Za ove zločine do danas nisu procesuirani odgovorni za ove zločine. Pored komandnog kadra za zločine nisu osuđeni ni oni pripadnici iz nižih vojnih kadrova koji su također odgovorni za zločine. Iako je Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu u saradnji s Udruženjem roditelja ubijene djece Sarajeva 92-95 predao Tužilaštvu Bosne i Hercegovine 31. januara 2011. krivičnu prijavu protiv Tomislava Šipčića, godinama nakon toga, Tužilaštvo Bosne i Hercegovine ništa nije učinilo. Dana 5. aprila 2022. Institutu je poslat dopis od strane Tužilaštva Bosne i Hercegovine s potpisom tužiteljice Vesne Ilić, u kojoj se ponovno traži ista dokumentacija koja je poslata još 2011. godine. I na zahtjev ICTY-a koji je dostavio dokumentaciju Tužilaštvu za slučaj Šipčić u kojem su naveli da je predmet urgentan, Tužilaštvo se oglušilo. U julu 2022. Tomislav Šipčić umro je u mjestu Vrbas, u Srbiji, u 83 godini. Za smrt ove djece, među kojima je i 12 djece koja su ubijena snajperom, niko nije odgovarao.

Ubijanje djece nastavljeno je i u periodu dok je komandant SRK-a bio Stanislav Galić, od 11. septembra 1992. do 10. avgusta 1994. Za ovo vrijeme, snage kojima je on rukovodio i komandovao sprovodile su kampanju snajperskog djelovanja i granatiranja usmjerenu protiv civilnog stanovništva Sarajeva.

Utvrdjući krivičnu odgovornost Galića, visokog oficira Vojske Jugoslavije, odnosno komandanta SRK VRS, ICTY je utvrdio da je više nego jasno da je general Galić odgovoran za gađanje direktnom i neselektivnom paljbom civila i civilnog stanovništva Sarajeva. Odgovoran je za kampanju granatiranja i snajperskog djelovanja protiv civila i civilnog stanovništva Sarajeva u opsadi, koja je, pored ostalog, rezultirala velikim brojem ubijenih i ranjenih svih starosnih kategorija. Radilo se “o smišljenoj namjeri da se nad civilima izvrše akti nasilja”.¹⁴⁷ Kao prevashodni cilj kampanje snajperskog djelovanja i granatiranja u Sarajevu bilo je terorisanje civilnog stanovništva.¹⁴⁸ Galić je izdavao pismene i usmene naredbe za rasprostranjeno i sistematsko granatiranje i snajpersko djelovanje protiv civilnog stanovništva koje je prosljeđivano na niže nivoe komandne hijerarhije. Posrijedi je bila smišljena kampanja napada na civile.¹⁴⁹ Galić je imao kontrolu i nad snajperskim i artiljerijskim djelovanjem.¹⁵⁰ Žrtve koje su ubijane snajperima bile su namjerne

¹⁴⁷ ICTY, IT-98-29-T, Tužilac v. S. Galić, *Presuda i mišljenje*, 2003, par 727, 745-752.

¹⁴⁸ ICTY, Predmet br. IT-98-29-A, Tužilac v. S. Galić, *Sažetak presude*, 2006.

¹⁴⁹ ICTY, Presuda br. IT-98-29-A, Tužilac v. S. Galić, *Drugostepena presuda*, 2006, par 237, 239, 102-103.

¹⁵⁰ *Isto*, par 367- 371, 160-161.

žrtve te su snajperisti smišljeno birali ciljeve. Snajperski napadi nad civilima Sarajeva bili su smišljeni napadi a ne slučajni pogoci.¹⁵¹ Ukoliko se ne bi udovoljilo srpskim vojnim zahtjevima, izdavana su naređenja za nastavak ili pojačavanje snajperske vatre.¹⁵² Napadi su vršeni s položaja SRK VRS-a¹⁵³ Galić je imao ovlaštenja da kazni pojedince koji su počinili krivična djela ili prekršili vojnu discipline, ali on to nije činio.¹⁵⁴ Utrošak municije koji je prevazilazio potrebe redovnih vojnih operacija bio je samo jedan od brojnih faktora koji je pokazao da je Galić znao za kažnjive aktivnosti svojih jedinica.¹⁵⁵ U drugostepenoj presudi protiv Galića, Žalbeno vijeće Haškog tribunala odbilo je žalbe Galića i donijelo odluku o doživotnoj kazni zatvora za provođenje terora nad civilima, ubistva, nečovječna djela.¹⁵⁶

Strategija kontinuiranog nastavljanja snajperskog djelovanja i granatiranja civila nastavljena je u periodu komandovanja Dragomira Miloševića, od 10. avgusta 1994. do 10. oktobra 1995. Pripadnici SRK-a su pod komandom Miloševića odgovorni za neprestano snajpersko djelovanje i granatiranje stanovnika Sarajeva što je dovelo do smrti i teškog ranjavanja brojnih civila. Stanovništvo je tokom cijele opsade bilo izloženo teškim uslovima koji su kod njih izazivali strah i nesigurnost što je na njih ostavilo duboke i neizbrisive psihičke povrede.¹⁵⁷ Stanovnici Sarajeva nigdje nisu bili sigurni, civili su mogli biti ranjeni ili biti ubijeni bilo gdje i u bilo kojem trenutku.¹⁵⁸ Poslije prve ispaljene granate SRK pravio je pauzu, nakon čega bi ponovno ispaljivao granatu, što je činjeno u cilju terorisanja civilnog stanovništva, “budući da ono tako nikad nije moglo biti sigurno kada će granatiranje prestati”.¹⁵⁹ Snage SRK-a su imale namjeru nanijeti teške tjelesne ili psihičke patnje, ili da počine težak napad na ljudsko dostojanstvo žrtava, ili su znali da će njihova djela izazvati teške tjelesne ili psihičke patnje ili da će predstavljati težak napad na ljudsko dostojanstvo.¹⁶⁰ Ove snage namjerno su masovno napadali civile i civilne

¹⁵¹ *Isto*, par 279, 117.

¹⁵² *Isto*, par. 237, 103.

¹⁵³ *Isto*, par 259, 117.

¹⁵⁴ *Isto*, par 381, 165.

¹⁵⁵ *Isto*, par 380, 164.

¹⁵⁶ *Isto*, par 402, 173; ICTY, Tužilac v. S. Galić, *Sažetak presude*, 2007, 1.

¹⁵⁷ ICTY, Presuda br. IT-98-29/1-A, Tužilac v. D. Milošević, *Presuda*, 2009, par 4, 2.

¹⁵⁸ *Isto*, par 116, 43.

¹⁵⁹ Namjerno gađanje civila preciznim oruđima, uz upotrebu velikog broja granata, predstavlja *terorisanje*. Imajući u vidu činjenicu da su ta oruđa korištena, posebno minobacač, s vrlo dobro obučanim poslužiocima, postojala je namjera za terorisanje. Sarajevsko-romanijski korpus odgovoran je za granatiranje civila i civilnih područja, a “posebno s obzirom na dokaze u vezi sa preciznošću minobacača i vještinom poslužilaca minobacača iz redova SRK-a, ispaljivanjem brojnih granata na Grad, težinom povreda i brojem ubijenih usljed minobacačkih dejstava“. Ako je nekome cilj da izazove teror kod civilnog stanovništva, on će usmrćivati civile, ometat će snabdijevanje hranom i vodom, ometat će zdravstvenu službu granatiranjem bolnica i vozila hitne pomoći, napadat će civile namjerno i podmuklo, te će koristiti sve moguće načine da se proizvede osjećaj bespomoćnosti i ranjivosti. ICTY, Tužilac v. D. Milošević, *Presuda*, 2007, par 971.

¹⁶⁰ *Isto*, par 938.

objekte te iz tih razloga, nijedan civil nigdje nije bio siguran.¹⁶¹ Napadi su bili *rasprostranjeni* (velike razmjere napada i broj osoba koje su predmet tog napada) i *sistematski* (organizirani karakter djela nasilja i mala vjerovatnoća da su počinjena nasumično).¹⁶²

Kao jedan od primjera snajperskog djelovanja koji je obrađen u slučaju Milošević bio je napad na tramvaj 27. februara 1995. kada je pucano na civile. Miloševićeve tvrdnje da je tramvaj gađan jer je bio vojni cilj kojim su se prevozili pripadnici ARBiH, pokazale su se neodrživim.¹⁶³

Dragan Simić je posvjedočio da je u periodu od kraja decembra 1994. do maja 1995. Milošević uglavnom odlazio na Grbavicu i Nedžariće. Na Grbavici i Nedžarićima je bilo mnogo incidenata snajperskog djelovanja. Milošević je bio komandant SRK-a i redovno je obilazio jedinice SRK-a na tim područjima, te je bio svjestan počinjenih zločina.¹⁶⁴ Brigadni general Fraser je u svom svjedočenju izjavio da mu se činilo da je, “u vezi sa snajperskim incidentima po gradu Sarajevu, bila na djelu namjera komandanta”. Posvjedočio je da je snajperskog djelovanja bilo u raznim dijelovima Sarajeva, duž “Aleje snajpera”, oko aerodroma i oko područja Špicaste stijene, pri čemu su svi ti dijelovi grada bili pod kontrolom raznih brigada SRK-a i snajpersko djelovanje u tim dijelovima je ukazivalo na postojanje “namjere višeg komandanta.”¹⁶⁵

Milošević je izdavao naređenja vezana za obučavanje, opremanje i razmještaj snajperista te naređivao i gađanje civila.¹⁶⁶ Snajpersko djelovanje vršeno je duži period u raznim dijelovima Sarajeva pod kontrolom raznih brigada SRK-a što pokazuje da je Milošević kordinirao, planirao i naređivao većinu snajperskih djelovanja koji su razmatrani u Optužnici.¹⁶⁷ Iako je bio *de jure* i *de facto* nadređen pripadnicima SRK-a, uključujući i snajperiste, te je nad njima vršio efektivnu kontrolu, nije učinio ništa da zločine spriječi.¹⁶⁸ U periodu od 6. avgusta do 10. septembra 1995. mijenjao ga je načelnik Štaba Čedomir Sladoje, koji je po Miloševićevom naređenju nastavio kampanju snajperskog djelovanja i granatiranja.¹⁶⁹ Žalbeno vijeće oslobodilo je Miloševića odgovornosti za dva zločina, za granatiranje zgrade “Bitas” 22. avgusta i pijace Markale 28. avgusta 1995. godine.¹⁷⁰

¹⁶¹ ICTY, Tužilac v. S. Galić, *Sažetak presude*, 2007, 3.

¹⁶² Sarajevsko-romanijski korpus odgovoran je za granatiranje civila i civilnih područja, a “posebno s obzirom na dokaze u vezi sa preciznošću minobacača i vještinom poslužilaca minobacača iz redova SRK-a, ispaljivanjem brojnih granata na Grad, težinom povreda i brojem ubijenih usljed minobacačkih dejstava“. ICTY, Tužilac v. D. Milošević, *Presuda*, 2007, par 41, 913 i 925.

¹⁶³ ICTY, Presuda br. IT-98-29/1-A, Tužilac v. D. Milošević, *Presuda*, 2009, par 128, 47.

¹⁶⁴ ICTY, Presuda br. IT-98-29/1-A, Tužilac v. D. Milošević, *Presuda*, 2007, par 845, 281.

¹⁶⁵ *Isto*, par 853, 284.

¹⁶⁶ ICTY, Presuda br. IT-98-29/1-A, Tužilac v. D. Milošević, *Presuda*, 2009, par 262, 102-103.

¹⁶⁷ *Isto*, par 274, 278, 103, 109.

¹⁶⁸ *Isto*, par 280, par 282, 109-112.

¹⁶⁹ *Isto*, par 285, 112.

¹⁷⁰ *Isto*, par 294, 115.

U predmetu protiv Miloševića u jednom od poglavlja Presude navedeno je i nekoliko slučajeva snajperskog djelovanja na Grbavici u dijelu koji je kontrolisala VRS a koji su izvršeni od strane pripadnika ARBiH. Jedan od slučajeva dogodio se 11. marta 1995. kada je navedeno da je jedna djevojčica ubijena a druga ranjena u ulici Rave Jankovića na Grbavici. Tužilaštvo ICTY ustanovilo je da su počinioi kažnjeni za ovo djelo.¹⁷¹

Sporazum o prestanku snajperskog djelovanja poput onoga od 14. avgusta 1994. između Vahida Karavelića i Dragomira Miloševića, bio je prekršen. Kao drugi slični sporazumi, kao i Sporazum o potpunom prekidu neprijateljstava 23. decembra 1994. Sporazumi se nisu poštovali što potvrđuje i to da nakon donošenja rezolucije Vijeća sigurnosti Ujedinjenih naroda br. 824 6. maja 1993., kojom se Sarajevo sa okolinom proglašava sigurnom zonom Ujedinjenih nacija, i koje treba biti pošteđeno “oružanih napada i drugih neprijateljskih postupaka”,¹⁷² uništavanje Sarajeva i ubijanje njegovog stanovništva nastavljalo se na najbrutalniji i najmonstruozniji način. Milošević je pred kraj rata 1. oktobra 1995. izdao naređenje svim jedinicima SRK-a “na osnovu naređenja GŠ VRS [...] ukazane potrebe za prekid svih dejstava po gradu Sarajevu, a u cilju daljeg obustavljanja snajperskog dejstva prema gradu” u kojem je do daljnjeg zabranio “sva snajperska dejstva prema gradu Sarajevu i svi komandanti i komandiri jedinica ovu zabranu će preneti do poslednjeg vojnika.”¹⁷³

U periodu između aprila 1992. i novembra 1995. godine grupa srpskih političkih i vojnih čelnika sudjelovali su u Udruženom zločinačkom poduhvatu u kojem je sprovedena između ostaloga i kampanja snajperskog djelovanja.¹⁷⁴ Glavni cilj bila je kontrola nad Sarajevom što su nastojali ostvariti između ostaloga i neprekidnim napadima, granatiranjem i snajperskim djelovanjem. Snajperske jedinice unutar SRK kao i pojedinačni snajperisti bili su pod kontrolom Komande SRK te u krajnjoj liniji, Glavnog štaba VRS-a.¹⁷⁵ Postojao je zajednički plan koji je proistekao od političkog i vojnog rukovodstva bosanskih Srba. Ovaj plan uključivao je ubistva, teror i protivpravne napade na civile. Ratko Mladić, Stanislav Galić, Dragomir Milošević, Momčilo Krajišnik, Nikola Koljević, Radovan Karadžić, Biljana Plavšić činili su grupu koja je djelovala u skladu sa ovim planom i imali zajedničku namjeru činjenja zločina kao dio toga plana. Karadžić je značajno doprinio ovom planu, što je kao čelnik političkih, vojnih i vladinih struktura pružao podršku Ratku Mladiću u strategiji prema Sarajevu koja je podrazumijevala pojačavanje intenziteta kampanje snajperskog djelovanja i granatiranja i vojnog rješavanja situacije u gradu. Kao vrhovni komandant VRS-a, izdavao je ili odobravao vojne direktive koje su se odnosile na Sarajevo, čime je

¹⁷¹ ICTY, Presuda br. IT-98-29/1-A, Tužilac v. D. Milošević, *Presuda*, 2007, 259, par 773.

¹⁷² Rezolucije Vijeća sigurnosti UN-a o Bosni i Hercegovini: od rezolucije 713 od 25.09.91. do rezolucije 1004 od 12.07.95, *Rezolucija 824*, Press centar ARBiH, Sarajevo, 1995, 72-74;

¹⁷³ ICTY, Presuda br. IT-98-29/1-A, Tužilac v. D. Milošević, *Presuda*, 2007, par 840, 280.

¹⁷⁴ ICTY, Predmet br. IT-95-5/18, Tužilac v. Radovan Karadžić, *Sažetak presude*, 2016, 1.

¹⁷⁵ *Isto*, 8.

produžio opsadu, te dopuštajući da kampanja snajperskog djelovanja i granatiranja traje unedogled. Imao je *de iure* kontrolu nad SRK i VRS, te je sudjelovao u vojnim pitanjima vezanim za Sarajevo te u vezi s tim izdao brojna naređenja na strategijskom i operativnom nivou. U nekoliko situacija je unaprijedio i nagradio Mladića, Galića i Miloševića uprkos saznanju da su napadali civilno stanovništvo.¹⁷⁶ Iako je dosljedno obavještavan o napadima SRK na civile, poricao je da je SRK odgovoran te umjesto toga optuživao ARBiH. Nije učinjen ni jedan pokušaj da se krivično gone vojnici SRK koji su gađali civile. Kampanju snajperskog djelovanja i granatiranja bi intenzivirao i kada bi želio prisiliti legalno bosanskohercegovačko rukovodstvo da prihvate mirovne sporazume koje je on diktirao. Ove napade koristio je kao sredstvo pritiska i na bh rukovodstvo i međunarodnu zajednicu kako bi postigao političke ciljeve. Stoga je njegov doprinos UZP-a kao i ostalih bio nemjerljiv jer se bez njihove podrške napadi na civile ne bi ni izvršili.¹⁷⁷ Osuđen je na kaznu doživotnog zatvora.

Ratko Mladić kao dio UZP-a za Sarajevo učestvovao je u osnivanju SRK-a te je donosio odluke u vezi s ljudstvom u SRK-u, komandovao je jedinicama u raznim operacijama, u širenju propagande protiv Bošnjaka i Hrvata, naređivao je ograničavanje humanitarne pomoći za Sarajevo, nije sprečavao krivična djela niti kažnjavao izvršioce iako je imao nad njima efektivnu kontrolu. Naređivao je prekide snabdijevanja Sarajeva vodom i električnom energijom, što je prisiljavalo stanovnike da izađu iz svojih domova i budu izloženi snajperskim i drugim napadima. Mladić je imao namjeru da se pokrene i provede kampanja snajperskog djelovanja i granatiranja protiv civila u Sarajevu, uz namjeru izvršenja terorisanja, protivpravnih napada i ubistva civila.¹⁷⁸ Osuđen je na kaznu doživotnog zatvora.

Momčilo Krajišnik, Biljana Plavšić i Nikola Koljević također su bili dio UZP-a za Sarajevo. Krajišnik je osuđen na 20 godina zatvora,¹⁷⁹ Plavšić na 11 godina zatvora¹⁸⁰ a Nikola Koljevića izvršio je samoubistvo 1997. godine na Palama.

Navedene osobe su uz vojne i policijske snage VRS-a i iz SRJ u Sarajevu provodili koordiniranu, sistematsku, dugotrajnu kampanju granatiranja i snajperskog djelovanja „radi ubijanja, sakaćenja, ranjavanja i terorisanja civilnog stanovništva Sarajeva”.¹⁸¹ Za ove zločine masovno su korištena: a) artiljerijska oruđa, b) snajpersko naoružanje, c) hemijsko oružje koje je zabranjeno međunarodnim humanitarnim pravom (modifikovane aviobombe, fosforne artiljerijske granate i dr), d) protivavionsko naoružanje, e)

¹⁷⁶ *Isto.*

¹⁷⁷ *Isto*, 8-9.

¹⁷⁸ ICTY, Predmet br. IT-09-92, Tužilac v. Ratko Mladić, *Sažetak presude*, 2017, 11.

¹⁷⁹ ICTY, Predmet br. IT-00-39, Tužilac v. Momčilo Krajišnik, *Sažetak presude*, 7.

¹⁸⁰ Biljani Plavšić je ICTY kao olakšavajuće okolnosti naveo potvrdno izjašnjenje o krivici, uz kajanje, doborovoljnu predaju Sudu, ponašanje nakon rata te životnu dob. ICTY, Predmet br. IT-00-39&40/1, Tužilac v. Biljana Plavšić, *Sažetak presude*, 2003, 3-5.

¹⁸¹ ICTY, Tužilac v. Stanislav Galić, IT-98-29-A, Presuda, 5.12.2003, par. 310. ICTY, Tužilac v. Dragomir Milošević, IT-98-29/1-T, Pretresno vijeće, Presuda, 12.12. 2007, par. 971; ICTY, Tužilac v. Dragomir Milošević, IT-98-29/1-A, Žalbeno vijeće, Presuda, 12.12.2009, par. 38.

tenkovske i oklopne jedinice za izvođenje dejstava i drugo oružje. Granatiranjem i snajperskim napadima su „imali namjeru da nanesu teške tjelesne ili duševne patnje ili da počine težak napad na ljudsko dostojanstvo žrtava ili su znali da će njihova djela vjerovatno izazvati teške tjelesne ili duševne patnje ili da će predstavljati težak napad na ljudsko dostojanstvo”.¹⁸² Ubijanje civila posebno djece i zločini nad njima nastavili su se tokom četverogodišnje opsade grada.

Porazna je činjenica da za snajpersko djelovanje u Sarajevu ne postoji nijedna presuda za direktne izvršioce snajperskog djelovanja. Iako je Haški tribunal predao Tužilaštvu Bosne i Hercegovine još 2004. godine tzv. listu “A” sa identitetima osumnjičenih osoba za koje su utvrdili da postoji dovoljno dokaznog materijala za podizanje optužnica, na kojoj se nalaze i snajperisti, ipak godinama nakon toga nije pokrenut nijedan sudski postupak za direktne izvršioce snajperskog djelovanja što je velika manjkavost bosanskohercegovačkog pravouđa.

Prilog 1. Karta: Sarajevo okruženo snagama SRK-a.¹⁸³

¹⁸² ICTY, Tužilac v. Dragomir Milošević, 2007, par. 938; ICTY, Tužilac v. Dragomir Milošević, 2009, par. 108-110.

¹⁸³ ICTY, Radna karta iz Štaba VRS-a, Iz predmeta protiv Dragomira Miloševića.

Zaključak

Oružane formacije Savezne Republike Jugoslavije - JNA i VJ, vojne formacije Sarajevsko-romanijskog korpusa (SRK) i drugih korpusa Vojske Republike Srpske (VRS) te mnogi domaći i strani dobrovoljci i plaćenici bili su raspoređeni na području okupiranog dijela Sarajeva i vršili su intenzivne napade na Sarajevo, u cilju osvajanja, podjele i uništenja Republike Bosne i Hercegovine kao države. Glavni cilj bila je kontrola nad Sarajevom što su nastojali ostvariti neprekidnim napadima, artiljerijskim i snajperskim djelovanjem.

U periodu između aprila 1992. i novembra 1995. godine grupa srpskih političkih i vojnih čelnika sudjelovali su u Udruženom zločinačkom poduhvatu u kojem je sprovedena, između ostaloga, kampanja snajperskog djelovanja. Snajperske jedinice unutar SRK-a, kao i pojedinačni snajperisti, bili su pod kontrolom Komande SRK-a te, u krajnjoj liniji, Glavnog štaba VRS-a. Komanda SRK-a VRS-a organizovala je redovne posebne obuke za snajperiste, koje su se uglavnom odvijale na Romaniji i Jahorini i na kojima su vojnici podučavani rukovanju naoružanjem. Nakon završetka obuka, vojnici su prilazili srpskoj zastavi sa kamom i polagali zakletvu sljedećim riječima: „zaklinjem se bogu i kralju da ću vjerno služiti srpskom narodu, pri tom ne žaleći naše živote”. I plaćenici i dobrovoljci iz Savezne Republike Jugoslavije, Rusije, Rumunije i Grčke angažovani su kao snajperisti da ubijaju stanovnike Sarajeva. Za potrebe snajperskog djelovanja dovožene su i velike količine snajperskog naoružanja i municije. Velike količine dovožene su i iz Savezne Republike Jugoslavije.

Položaji odakle su u najvećoj mjeri djelovali snajperisti po civilima Sarajeva bila su: Grbavica, Jevrejsko groblje, Špicasta stijena, stijena “Baba” na sjevernoj padini planine Trebević, Orahov brijeg na Poljinama, pravoslavna crkva na Dobrinji IV, Škola za slijepe u Nedžarićima, na Vracama, iznad Debelog brda, sa krivine na cesti Lukavica-Pale iznad Skenderije kao drugi položaji koji su se nalazili pod kontrolom SRK-a.

Stanovnici Sarajeva život su nastojali prilagoditi teškim uslovima života i zaštititi od svakodnevnih artiljerijskih i snajperskih napada, ali ipak nigdje nisu bili sigurni te su konstantno ubijani i ranjavani. Život u Sarajevu bila je svakodnevna borba za opstanak i preživljavanja. U periodu od aprila 1992. do decembra 1995. u snajperskom djelovanju ubijeno je najmanje 63 djece. Djeca, kao i drugi civili, bili su namjerne i direktne žrtve snajperskih napada. Vrste povreda i dijelovi tijela koji su pogađani potvrđuju da je cilj bio da se osoba ubije ili da se nanese teške tjelesne ili psihičke povrede.

Komandanti SRK-a, Stanislav Galić i Dragomir Milošević, osuđeni su pred Međunarodnim sudom za ratne zločine u Den Haagu za vođenje kampanje granatiranja i snajperskog djelovanja, s ciljem širenja terora među stanovnicima Sarajeva. Međutim, u dosadašnjem procesuiranju pred međunarodnim tako ni pred domaćim sudovima, nema nijedna podignuta optužnica niti presuda protiv direktnih izvršilaca – snajperista, a koji su pucali po djeci i stanovnicima Sarajeva. Dok se s jedne strane optužnice za odgovorne osobe ne pokreću, s druge strane

prošlo je 30 godina od rata a izvršioći umiru. Haški tribunal predao je i Tužilaštvu Bosne i Hercegovine još 2004. godine tzv. listu "A" za koju su utvrdili da ima dovoljno dokaza za podizanje optužnica, a na kojoj se nalaze, između ostaloga, i podaci sa identitetima osumnjičenih snajperista. Razočaravajuća je činjenica da 19 godina kasnije, pored dokaznog materijala koji je predat sa imenima, osumnjičeni nisu izvedeni pred lice pravde.

Summary

Armed formations of the Federal Republic of Yugoslavia - JNA and VJ, military formations of the Sarajevo-Romanian Corps (SRK) and other corps of the Army of the Republika Srpska (VRS) and many domestic and foreign volunteers and mercenaries were deployed in the area of the occupied part of Sarajevo and carried out intensive attacks on Sarajevo, in order to conquer, divide and destroy the Republic of Bosnia and Herzegovina as a state. The main goal was control over Sarajevo, which they tried to achieve with continuous attacks, artillery and sniper activity.

In the period between April 1992 and November 1995, a group of Serbian political and military leaders participated in the Joint Criminal Enterprise in which, among other things, a sniping campaign was carried out. Sniper units within the SRK, as well as individual snipers, were under the control of the SRK Command and, ultimately, the Main Staff of the VRS. The command of the SRK of the VRS organized regular special training for snipers, which mainly took place in Romania and Jahorina, where soldiers were taught how to handle weapons. After the end of the training, the soldiers approached the Serbian flag with a dagger and took the oath with the following words: "I swear to God and the king that I will faithfully serve the Serbian people, while not regretting our lives." Both mercenaries and volunteers from the Federal Republic of Yugoslavia, Russia, Romania and Greece were hired as snipers to kill the inhabitants of Sarajevo. Large quantities of sniper weapons and ammunition were also brought in for sniper operations. Large quantities were also imported from the Federal Republic of Yugoslavia.

The positions from where snipers were most active on the civilians of Sarajevo were: Grbavica, Jevrejsko groblje, Spicasta stijena, "Baba" rock on the northern slope of Trebević mountain, Orahov brijeg in Poljine, the Orthodox church on Dobrinja IV, the School for the blind in Nedžarići, on Vracam, above Debeli brdo, from the curve on the Lukavica-Pale road above Skenderija, as well as other positions that were under the control of the SRK.

The inhabitants of Sarajevo tried to adapt their lives to the difficult living conditions and protection from daily artillery and sniper attacks, but they were still nowhere safe and were constantly killed and wounded. Life in Sarajevo was a daily struggle for survival. Between April 1992 and December 1995, at least 63 children were killed by snipers. Children, like other civilians, were intentional and direct victims of sniper attacks. The types of injuries and the parts of the body that were

hit confirm that the goal was to kill the person or to inflict serious physical or psychological injuries.

The commanders of the SRK, Stanislav Galić and Dragomir Milošević, were convicted before the International Court for War Crimes in The Hague for conducting a campaign of shelling and sniping, with the aim of spreading terror among the inhabitants of Sarajevo. However, in the proceedings so far before international and domestic courts, there has not been a single indictment or verdict against the direct perpetrators - snipers, who shot at the children and residents of Sarajevo. While on the one hand the indictments against the responsible persons are not initiated, on the other hand 30 years have passed since the war and the perpetrators are dying. The Hague Tribunal handed over to the Prosecutor's Office of Bosnia and Herzegovina in 2004 the so-called list "A" for which they determined that there is enough evidence to file charges, and which contains, among other things, information with the identities of suspected snipers. It is a disappointing fact that 19 years later, in addition to the evidence submitted with the names, the suspects have not been brought to justice.

BIBLIOGRAFIJA/BIBLIOGRAPHY

Neobjavljeni izvori/Unpublished sources:

1. Arhiva Instituta za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu (AIIZ).
2. Arhiva Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju (ICTY).
3. Dokumanti Glavnog štaba VRS-a.
4. Dokumenti 1. Ilidžanske pbr. VRS-a.
5. Dokumenti 1. korpusa ARBiH.
6. Dokumenti Komande 2. sarajevske brigade.
7. Dokumenti Komande Sarajevsko-Romanijskog korpusa (SRK).
8. Dokumenti Operativne grupe srpske vojske Vogošća.
9. Dokumenti Prve sarajevske brigade VRS-a.
10. Dosijei s usmjerenim orijentacionim intervjuem i dokumentima o ubijenoj djeci Sarajeva.
11. Fondovi Ujedinjenih nacija (UN-a).
12. Presude ICTY (Predmet IT-98-29-T, Tužilac v. Stanislav Galić; Predmet IT-95-5/18, Tužilac v. Radovan Karadžić; Presuda br. IT-98-29/1-A, Tužilac v. D. Milošević; Predmet br. IT-09-92, Tužilac v. Ratko Mladić; Predmet br. IT-00-39, Tužilac v. Momčilo Krajišnik; Predmet br. IT-00-39&40/1, Tužilac v. Biljana Plavšić).
13. Privatni rukopisi.
14. Suda Bosne i Hercegovine.

Novine/Newspaper:

1. *Oslobodenje*.
2. *Stav*.

Knjige/Books:

1. Čekić Smail, *Agresija na RBiH: planiranje, priprema, izvođenje*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo 2004.
2. Čekić Smail, Šestanović Muhamed, Karović Merisa, Mastalić Košuta Zilha, *Zločini nad djecom Sarajeva u opsadi*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo 2010.
3. Mastalić Košuta Zilha, Aladžuz Vahid, Mulagić Elvedin, *Hadžići tokom agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu*, Općina Hadžići, Institut za istraživanje zločina Univerziteta u Sarajevu, Hadžići-Sarajevo 2022.
4. Mastalić Zilha, *Zločini nad djecom Sarajeva u vrijeme opsade 1992-1995*, 2012, Rukopis magistarskog rada.
5. Omerčić Edin, *Sarajevska „Aleja snajpera”*, 18.11.2022, www.historiografija.ba
6. Povelja organizacije Ujedinjenih nacija od 1945. godine.
7. Rezolucije Vijeća sigurnosti UN-a o Bosni i Hercegovini: od rezolucije 713 od 25.09.91. do rezolucije 1004 od 12.07.95, Press centar ARBiH, Sarajevo, 1995.
8. Šestanović Muhamed, *Zločin nad psihičkim integritetom djece*, Institut za istraživanje zločina Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2000.
9. Ženevska konvencija o zaštiti civilnih lica za vrijeme rata od 12. avgusta 1949. godine.

Internet:

1. “Krvavi turizam” <https://365.rtvlo.si/arhiv/tehdnik/174900301>
2. “Sarajevo, 1425 Days of Horror” <https://365.rtvlo.si/arhiv/mednarodna-obzorja/174948918>).
3. Barbara Demick, *Young victim is on the mend in Paris*.
4. https://stav.ba/vijest/umro-tomislav-sipic-general-koji-je-ubijao-sarajevsku-djecu-spalio-vijecnicu-i-tvrдио-da-muslimani-bacaju-srbe-lavovima/11399?fbclid=IwAR1xV1o_j_Plvc3Dbl41gthn0nvLp9skt7qB2hh1IZlrKXC3dEIA959_K0
5. <https://www.youtube.com/watch?v=nk2yz0xQaGo> film Sarajevo safari
6. SniperAlley.photo, Snimak ranjavanja, <https://twitter.com/sniperalleyphot/status/1432013471323983879>;